

MOKSLO LIETUVA

2004 m. rugsėjo 9–22 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 15 (305)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 2 Lt

Išėjus Česlovui Milošui, Lietuva neteko dalelės savęs

Rugpjūčio 14-ąją į amžinybę iškeliaivo vienas didžiausių Lietuvos sūnų – poetas, rašytojas, vertėjas, Nobelio premijos laureatas, Lietuvos garbės pilietis Česlovas Milošas (Czesław Miłosz, 1911–2004 m.). Kažin ar Lietuva šią neišvengiamybę suvokė taip giliai ir skausmingai, kaip turėtų, atsisveikindama su žmogumi, kuris Lietuvą vadino sava. Tai suvoksime, ko gero, daug vėliau, kai kasdienybės dimensijas pradės keisti tvaresni ir laiko įgeidžiams mažiau pavaldūs matmenys. Nektis per didelę ir skausmingą, kad ją būtų galima iš karto ir teisingai suvokti. Iš mūsų būties išėjo Poetas ir Žmogus, kurio vieta literatūros ir kultūros Olimpe jau seniai įtvirtinta, nebekelianti abejonių.

Rugpjūčio 27 d., 14 val., tuo pačiu metu, kai Krokuvoje buvo laidojamas Česlovas Milošas, Vilniuje, Šv. Jonų bažnyčioje su Poetu atsisveikino Lietuvos akademinė bendruomenė. Atsisveikinimą pradėjo Mikalojaus Konstantino Čiurlionio *Fuga h-moll*, kurią atliko vargonininkas Bernardas Vasiliauskas. Ištrauką iš Poeto kūrybos perskaitė Virginijus Gasiliūnas. Kalbėjo prof. Viktorija Daujotytė, prof. Vytautas Landsbergis ir dr. Malgožata Kasner (Małgorzata Kasner). Susitikimų su Č. Milošu prisiminimais pasidalijo dr. Juozas Tumelis. Taip pat kalbėjo poetai Eugenijus Ališanka ir Rolandas Rastauskas. Solistė Regina Maciūtė ir Valstybinis Vilniaus kvartetas atliko Franco Šuberto *Ganymedą*. Kvartetas taip pat grojo Liudvigo van Bethoveno, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio ir Franco Šuberto kūrinius. Pabaigoje Bernardas Vasi-

Česlovas Milošas

Krzysztofa Gieratowskio nuotrauka

liauskas grojo Juozo Naujalio *Du preliudus*. Prof. Viktorija Daujotytė priminė, kad per Č. Milošą iki mūsų atitekėjo Adomo Mickevičiaus ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dvasia. Č. Milošo apie Lietuvą ištarti žodžiai mums ne mažiau prasmingi kaip Adomo Mickevičiaus *Litva, Ojczyzna moje...*

* * *

Dviejų kultūrų sandūra formavo savitą pasaulėžiūrą. Česlovas Milošas gimė 1911 m. birželio 30 d. dabartiniame Kėdainių rajone, Šetenių dvare. Gyveno pas senelius, kurie kalbėjo lenkiškai, tačiau visa kaimo aplinka buvo lietuviška. Dvarų aplinkoje bajoriškosios Lietuvos samprata dar nebuvo praradusi savo vertės. Net ir lenkiškai kalbančių buvo skiriama, kas yra tie *koroniažai* ir kas esame *mes*, t. y. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žmonės. Takoskyra buvo visiškai aiški ir apie sutapatinimą su Lenkija ir *koroniažais* dar nebuvo nė kalbos.

Tiesa, XIX a. pabaigos lietuvių tautinis atgimimas paspartino visiškai naujus procesus, nes moderniai suvoktos tautos sąvokai jau buvo priskiriamas kalbos kriterijus. Dvarų kultūros atstovams, išauklėtiems tegul ir LDK istorinių tradicijų, bet lenkiškoje kalbėje aplinkoje, jau tarsi ir nebeliko vietos iškylančioje modernioje lietuvių tautoje. Labai gaila, bet istorinės Lietuvos tradicijos ir senosios kultūros atstovai nuėjo su lenkiškąja tradicija ir kultūra. Šią dramatišką savo paties likimo aplinkybę pats Č. Milošas apibūdino, atsakydamas į žurnalistų klausimą dėl jo tautybės: (...) *esu lietuvis, kuriam nebuvo leista būti lietuviu*. Taigi tautinės priklausomybės skirstymas pagal kalbą Lietuvoje Č. Milošą padarė ne lietuvių, bet lenkų poetu.

Kartu su prof. V. Daujotyte ir kitais intelektualais galime teigti, kad *šiandien mums*

Nukelta į 10 p.

Laboratorijos konkuruoja su gamta

Trečioji Baltijos šalių organinės sintezės konferencija BOS-2004

Prof. Eugenijus Butkus

Šiuolaikinės organinės sintezės tikslas – naujų ir praktikoje naudojamų organinių medžiagų kūrimas. Nepakanka sintetinti naujus junginius apskritai, svarbu tai daryti tikslingai ir kryptingai. Neišsemiamas organinių junginių šaltinis yra gamta, tačiau vis daugiau naujų

medžiagų sintetinama laboratorijoje – taip gaudami nauji vaistai, biocheminiai substratai, laidūs polimerai, maisto priedai, kvapiosios medžiagos ir daugybė kitų svarbių, praktikoje naudojamų medžiagų. Sintezės metodai pastaraisiais metais, atsiradus naujiems reagentams, molekulių konstravimo principams, pritaikius matematinius modeliavimo metodus, pakito iš

esmės. Šiuo metu organinė chemija glaudžiai susijusi su biochemija, biologija, medicina, ir todėl organinei sintezei skiriama ypač daug dėmesio. Prieš ketverius metus Vilniuje surengta pirmoji tarptautinė Baltijos šalių organinės sintezės konferencija *Balticum Organicum Syntheticum (BOS)* šiemet vyko Rygoje. Trečioji konferencija išsiskyrė aukštu moksliniu lygiu. Joje,

kaip ir ankstesnėse, dalyvavo bei pranešimus skaitė žymiausi pasaulio mokslininkai. Prieš tai Vilniuje vykusiose konferencijose dalyvavo du Nobelio premijos laureatai – R. Noyori's ir B. K. Sharpless'as. Konferencijos Rygoje metu buvo juokaujama, kad ne vienas būsime Nobelio laureatas dalyvavo ir Rygoje. Galima

Nukelta į 3 p.

2-3 p.

PROF.
A. E. ČIŽO
JUBILIEJUS

7 p.

GUENTER'IS
VERHEUGEN'AS
LTU GARBĖS
DAKTARAS

12-13 p.

KĄ LIETUVA
GALI PASIŪLYTI
PASAULIUI

14 p.

AIŠKINAMASIS
TELEKOMUNIKACIJŲ
TERMINŲ
ŽODYNAS

18 p.

KOKIAS
STUDIJAS
VERTINA
LIETUVOS
JAUNIMAS

Tau – 75! Tu dar dirbi?..

Vilniaus Gedimino technikos universiteto Medžiagų atsparumo katedros profesorius, habilituotas daktaras Algirdas Čižas šį rudenį pažymi garbingą 75 gyvenimo metų sukaktį.

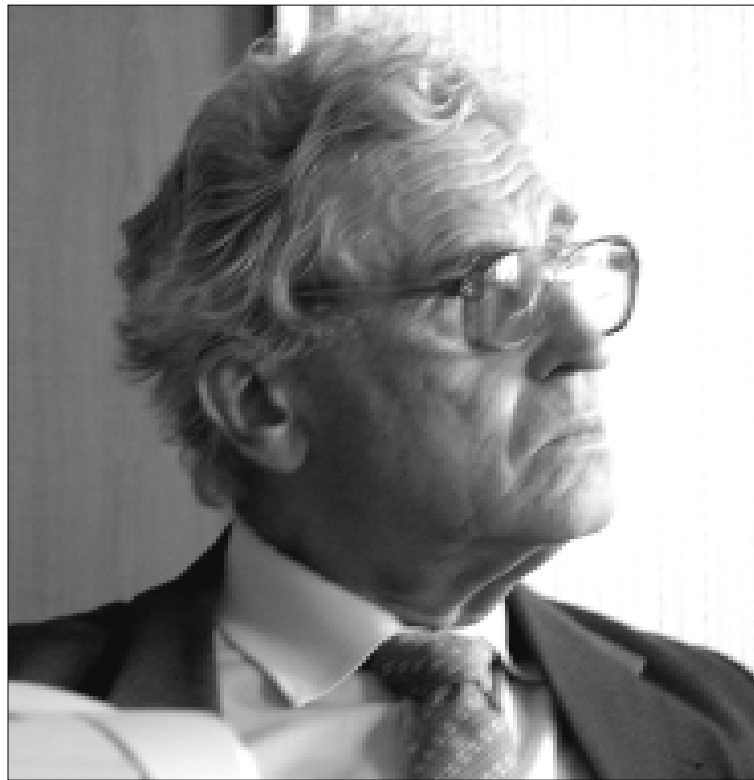
Algirdas Eduardas Čižas gimė 1929 m. rugsėjo 16 d. Anykščių valsčiuje. Užpiečių kaime. 1947 m. baigė Anykščių gimnaziją, o 1952 m. – Kauno politechnikos instituto (KPI) statybos fakultetą. Nuo 1953 m. dirbo Vilniuje Valstybinėje politinės ir mokslinės literatūros leidykloje, buvo pirmasis naujos techninės literatūros redakcijos vedėjas. Ėmus organizuoti lietuviškos enciklopedijos leidybą, A. Čižas buvo pakviestas į šią veiklos sritį ir 1959–1964 m. dirbo Lietuvos mokslų akademijos Enciklopedijos redakcijoje (dabar yra leidžiamos Technikos enciklopedijos vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoju).

Nuo 1963 m. Jubiliasas ėmė artėti prie aukštosios mokyklos, tuomet – Kauno politechnikos instituto Vilniaus filialo. Abi disertacijos, mokslo laipsniai, pedagoginiai vardai – viskas čia, toje pačioje mokykloje, besikeičiant jos vardams – Vilniaus inžinerinis statybos institutas (VISI), Vilniaus technikos universitetas (VTU), Vilniaus Gedimino technikos universitetas (VGTU). 1967 m. apgynė technikos mokslų kandidato, o 1974 m. – technikos mokslų daktaro disertacijas. Nuo 1977 m. – VISI profesorius. Nusipelnęs Lietuvos mokslo ir technikos veikėjas (1979 m.). Jubiliasas 18 metų buvo VISI bei pertvarkyto VTU Medžiagų atsparumo katedros vedėjas, o 1980–1987 m. – dar ir Statybos fakulteto dekanas. 1989 m. buvo renkamas VISI, o vėliau ir VTU Tarybos pirmininku. Aktyviai domisi aukštojo mokslo organizavimo ir kokybės problemomis. 1989 m. išrinktas į Sąjūdžio Seimą, vadovavo jo Švietimo komisijai. Ilgą laiką jis buvo Valstybinės lietuvių kalbos komisijos narys, Lietuvos mokslų tarybos ekspertas. 1995–2001 m. A. Čižas vadovavo Studijų kokybės vertinimo centrui, dabar yra Mokslo ir studijų institucijų veiklos vertinimo ekspertų tarybos pirmininkas.

A. Čižas yra paskelbęs daugiau nei šimtą mokslinių publikacijų konstrukcijų mechanikos, optimizacijos metodų ir aukštojo mokslo klausimais. Jis skaitė paskaitas ir mokslinius pranešimus Italijoje, Lenkijoje, Rusijoje, Švedijoje, Vokietijoje, JAV ir kitose šalyse. Aštuoni jo aspirantai tapo mokslų daktarais. Prof. A. Čižas – mokslinių žurnalų *Statyba*, *Mechanika* redakcinių kolegijų narys, kelių vadovėlių autorius ir mokslinis redaktorius, aktyvus mokslo bei technikos terminologijos tvarkytojas, 2003 m. ir 2004 m. vadovavo premijuotinų aukštojo mokslo vadovėlių atrankos komisijai.

Prof. A. Čižo kolega prof. Juozas Atkočiūnas, parašęs šią profesorius gyvenimo ir veiklos trumpą santrauką, sukaktuvininkui pateikė dar ir keletą klausimų.

J. A. Gerbiamas profesoriau! Prieš penkerius metus *Mokslo Lietuva* Jūsų 70-mečio proga spausdino mudviejų pokalbį. Daug temų tada aptarėme: gimtinė Anykščiuose, Jūsų ir rašytojo Antano Vienuolio pažintis, daugialypė enciklopedinė, mokslinė ir pedagoginė Jūsų veikla. Anuomet atvirai ir nuoširdžiai pasvarstėte apie studijas, mokslą, gyvenimą – todėl šiandien daug ko ir nebekartosime. Tačiau studentai, studijos Jums visada rūpėjo – tegul tai būna mūsų šiandieninio pokalbio leitmotyvas! Pavyzdžiui, pakalbėkime apie pastaraisiais metais atsiradusias aukštąsias neuniversitetines studijas.

Prof. Algirdas Eduardas Čižas

Kai universiteto koridoriuje ar kur kitur sutinku seniau matytą kolegą, gana dažnai išgirstu klausimą: „Tu dar dirbi?“. Tenka atsakyti, kad dirbu tiek, kiek dar niekad gyvenime nebuvau dirbęs. Dirbu ne dėl uždarbio (žinoma, ir jo reikia). Dirbu tą darbą, kurį manau sugebąs gerai atlikti ir tuo suteikti kam nors naudą. Būtent jausmas, kad esi kam nors naudingas, kam nors reikalingas, yra pagrindinė paskata dirbti. Ir būtent tokį darbą dirbdamas gali jaustis laimingas.

Algirdas Čižas

A. Č. Nė kiek neabejoju, kad dabar Lietuvai neuniversitetinės studijos labai reikalingos. Tuo įsitikinau dalyvaudamas ne vienos steigiamos kolegijos vertinimo procesuose.

J. A. Kolegijų įsteigta jau kelios dešimtys. Tačiau, pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje mūsų kolegijų analogas *polytechnic* jau išnyko – nuo 1992 m. šios institucijos igijo autonomiją ir teisę pasivadinti universitetais.

A. Č. Aukštasis mokslas plėtojasi cikliškai: kada nors ir lietuviškosios kolegijos kaip nors transformuosis, o britams prireiks vėl kurti studijų sektorių, kuris rengtų specialistus konkrečioms darbo pozicijoms, reikalaujančioms labai aukštos kvalifikacijos. Dabar dar sunku pa-

sakyti, kokia yra lietuviškųjų neuniversitetinių studijų kokybė – tik šįmet pirmosios kolegijos išleido pirmąsias absolventų laidas. Dabar kolegijų institucinė veikla bus labai atidžiai vertinama, ir tik po to kolegijos taps visavertėmis aukštojo mokslo institucijomis. Beje, tos pirmosios kolegijos kels mažiausiai abejonių – jos jau tada, kai buvo steigiamos, buvo pribrendusios organizuoti geras studijas. Tarp vėliau įsteigtų kolegijų yra ir tokių, kurių pasirengimą ekspertai buvo įvertinę nelabai palankiai, tad bus labai svarbu įsitikinti, ar jos vertos aukštųjų mokyklų statuso.

J. A. Tai gal gerai įvertintos kolegijos taip pat taps universitetais?

Prof. S. Masloko nuotrauka

A. Č. Jos neturėtų net mastyti apie tai. Šios mokslo įstaigos turi savo misiją – kuo sparčiau parengti specialistą tam tikrai profesinei veiklai, nekonkuruoti su universitetais, kurių uždavinys – teikti platesnio profilio išsilavinimą, būtiną mokslinei ar profesinei analizei ir sėkmingai adaptacijai įvairiose kintančiose veiklos srityse. Ta prasme įdomi pastarųjų metų diskusija apie kolegijų absolventų galimybes stoti į magistrantūros studijas.

J. A. Kiek žinau, Jūs buvote itin aktyvus grupėje, kuri formulavo reikalavimų magistrantūros studijoms projektą. Kokios pagrindinės šio projekto nuostatos?

A. Č. Projektas jau parengtas ir, matyt, artimiausiu metu taps dar vienu studijas reglamentuojančiu teisės aktu. Tačiau pirmiausia – apie kolegijų sąsajas su magistrantūra. Aukštojo mokslo įstatymas magistrantūrą aiškiai priskiria antrajai universitetinių studijų pakopai. Į ją bet kuris kolegijos absolventas gali patekti tik per pirmąją universitetinių studijų pakopą – įgijęs bakalaurą kvalifikacinį laipsnį. Tinkamai nusiteikęs absolventas, pasinaudojęs dalinių studijų (kreditų) įskaitymu, nesunkiai gali tai atlikti. Tačiau reikia liautis samprotauti apie grupinį papildomą (kompensacinį) absolventų rengimą magistrantūrai. Neuniversitetinių studijų tikslas nėra rengti žmones universitetinėms studijoms (būti lyg ir parengiamaisiais kursais). Mano nuomone, kolegijos turėtų nagrinėti kitokius jų absolventų tobulėjimo ir karjeros kelius – per profesinį augimą, profesinių (o ne akademiščių) kvalifikacijų įgijimą. Reikia ir Lietuvoje kitų šalių pavyzdžiu sukurti profesinių kvalifikacijų sistemą.

J. A. Kuo dar ypatingi naujieji reikalavimai magistrantūrai?

A. Č. Jie nustato ne tik magistrantūros studijų programų sandaros kokybines gaires, bet ir galimybes (teisę) vykdyti tokias programas – universitetas turi būti pakankamai brandus teikiamas magistrantūros kryptyje, jo mokslinė branda turi būti pagrįsta mokslinėmis publikacijomis, o profesinė – įgyvendintais projektais. Šie reikalavimai gali sumažinti magistrantūros programų ir

magistrantų skaičių, nes per pastaruosius metus ekspertai ne kartą yra pastebėję nepakankamą magistrantūros studijų kokybę. Nors šios studijos turėtų būti aukštesnio lygio nei teikiančios bakalaurą laipsnį, ir todėl sunkiau įveikiamos. Deja, daugelis studentų gali joms skirti mažokai laiko, nes studijuodami jau būna kur nors įsidarbinę.

J. A. Vilniaus Gedimino technikos universitetui profesorius A. Čižas atidavė gražiausius savo gyvenimo metus. Mūsų bendruomenė dėkinga Jums, Jubiliate. Bet... kada nors kreidą teks padėti... Ar nepasigailsite studentų?

A. Č. Kai teks atsitraukti nuo dėstymo, studentų nepasigailsiu. Dabartinių studentų. Mat, tarp šiandieninių studentų retas kuris pirmiausia siekia žinojimo, įgūdžių. O kai pagrindiniu, kartais ir vieninteliu studento tikslu tampa bet kokiomis priemonėmis gauti teigiamą pažymį, studentas nebėra studijų ir dėstytojo partneris, jis imasi dėstytojo priešininko vaidmens. Prasideda varžybos – kuris kurį įveiks gudrumu.

J. A. Visais laikais studentai buvo gudrus! Ar šioje srityje Jūs pastebite ypatingą akseleraciją?

A. Č. Seniai praėjo tie laikai, kai mažiau pajėgus studentas, siekdamas pastiprinti save, pats darydavosi trumpą konspektą – „špargalką“. Tai darydamas kai ko išmokdavo, kai ką išidėdavo. Dabar „špargalkas“ įvairiais tobulais pavidalais tiražuoja ir pardavinėja „firmos“. Negana to, į egzaminą nesąžiningo laikymo arsenalą atėjo informacinės technologijos, kurios kasmet vis tobulesnės. Dėstytojai (jei nori) nesunkiai pastebi studentą, kuris egzaminu metu gauna per vos pastebiamą mobilus telefono ausines norimą „konsultaciją“. Todėl atsirado pažangesnė, begarsė technologija – egzaminu klausimas (užduotis, net su brėžiniu) konsultantui perduodamas ir atsakymas gaunamas tyliai – vaizdu. Taigi, dėstytojas nebe egzaminatorius, o seklys. Ar galima pasiilgti tokio bendravimo su studentais?

J. A. Tai iš kur jie išmoko taip negražiai elgtis? Gal iš skandalingos mūsų aplinkos?

A. Č. Taip, iš visos mus supančios aplinkos, iš sovietinio meto įpročių likučių. Neketinu teigti, kad nebėra sąžiningų studentų. Džiaugiuosi, kad ir pačių studentų organizacijos jau rūpinasi, kaip sumažinti nesąžiningumą. Galėtų stipriau tuo pasirūpinti ir visos katedros, visi fakultetai ir aukštųjų mokyklų vadovai. Beje, yra studentų, kurie ir dabar džiugina savo žiniomis bei mokėjimu, bet jų kasmet vis mažiau (įtariu, kad tai lemia ir gabiausių išvykimas studijoms į užsienį).

J. A. Jūs kalbate apie Lietuvos aukštąsias mokyklas. Mūsų Vilniaus Gedimino technikos universitete studijų lygis nėra žemas, dėstytojų korpusas tikrai kvalifikuotas. Gal seniau ir vanduo šlapesnis buvo?

A. Č. Mano teiginys, kad bendras (vidutinis) studentų žinių ir mokėjimo lygis krinta, nėra įprasto vyresniosios kartos nusivylimo jaunesniaja karta atspindys. Turime objektyvių įrodymų. Prieš 15–20 metų parengėme savo dėstomo dalyko kontrolinių darbų užduotis, susidedančias iš penkių uždavinių; kiek uždavinių studentas išsprendavo, toks ir būdavo pažymys (penkiabale sistema). Penketų ir ketvėrtų būdavo

Konkursinės Aukštojo mokslo vadovėlių atrankos komisijos pirmininkas Algirdas Čižas, Švietimo ir mokslo ministrui Algirdui Monkevičiui įteikiant 2004 metų premijas

apstu. Dabar tas pačias užduotis kerpame pusiau, pateikiame tris uždavinius, ir labai labai retas studentas įveikia visus tris.

J. A. Tai ką reikia daryti?

A. Č. Mano atsakymas tikrai ne populistinis: reikia mažinti studentų skaičių, stiprinti jų atranką (juk dar negalime kelti savo visuomenei uždavinio visiems įgyti aukštąjį išsilavinimą?). Vargu ar racionalu, nesumažinus priimamų studentų į aukštąsias mokyklas skaičiaus, pirmaisiais studijų metais nesigilint „nubarstyti“ nepajėgiuosius (tai traumuotų jaunuolius ir kainuotų valstybei).

J. A. Profesoriau, Jūs visada tikėjote humanistine žmogaus prigimtimi. Ar vis dar optimistiškai žvelgiate į gyvenimo pažangą, į Gedimino prospektą plačiąja prasme?

A. Č. Optimizmas manęs nepalieka. Gyvenimo pažanga taip pat akivaizdi: antai, mobilieji telefonai užvaldė ne tik nesąžiningo egzaminų sritį (net puikus fantastas Žiulis Vernas nustebtų, išgirdęs gatvėse ir troleibusuose masiškus telepokalbius), dangoraižiai sparčiai keliai iš užatlatės į Vilnių, pagaliau ir minėtasis Gedimino prospektas (siaurąja prasme) tobulėja tiek paviršiumi, tiek požemiu. O tai, kas žmogiška (*humana*) taikytina ne tik padėvėtų drabužių sklaidai, bet visoms visoms gyvenimo sritims.

J. A. Tai iš kokių sričių susideda Jūsų gyvenimas? Darbas („dar dirbi?“), žmona, vaikai, anūakai (jie tokie nuostabūs, ar ne?)?

A. Č. Taip, darbas ir šeima sudaro gyvenimo pilnatvę. Juk jei atmesime trečdalį paros, skirtą miegui, likusią dalį maždaug pusiau dalijasi darbas ir šeima. Net ir poilsis, net ir draugai dažniausiai susiję arba su darbu, arba su šeima. Apie darbą, apie įvairius mano darbus daug šnekėjome – juk jau 52 metai esu darbo rinkos subjektas. Tačiau šeima siekia dar toliau – į protėvių kartas. Juk, matyt, iš ten ateina ir įprotis dirbti. Netrumpas ir dabartinės šeimos „stažas“ – užpernai su žmona Janina atšokome savo auksines vestuves, mus džiugina ne tik abu sūnūs, bet ir anūakai – jau į žurnalistikos studijas įstojęs Mantas, šešiametė Kamilija Teklė, su kuria jau žaidžiame šachmatais, ir dar nekalbant, bet daug suvokianti Ulijona Topilė.

J. A. Ir keletas žodžių baigiant. *Man gera, kai pajuntu, kad kam nors kitam gera padariau*, – kartais prasiitarė Jubilatas. Ir mes, Jo universitetiniai kolegos, tai patvirtiname – Jis visada intuityviai jaučia, kada ištiesiti pagalbos ranką, jei to reikia, visada yra geras dirbančiam, neišpuikšiam. Gailėstingas ir tam studentui, kuris labai stengiasi, bet nesiseka... Mokslinė erudicija, tolerancija ir išmintis, kantrybė ir santūrumas, sąžiningumas ir rūpestingumas buvo ir yra pagrindiniai mūsų Algirdo Čižo bruožai. Vilniaus Gedimino technikos universiteto Medžiagų atsparumo katedros žmonės man sakė, kad vienbalsiai skelbia Vilniui ir Lietuvai, kad turėję ilgametį Vedėją, kuris, laimei, nebuvo viršininkas – katedros žmonės visada jautėsi ir dabar jaučiasi esą Universitete, suvokdami Profesoriaus išpuoselėtą jų asmenybės laisvę ir orumą.

...Žmogus brandina žmogų. Šalia doro, darbštaus ir neužgožiančio žmogaus ir kitas subręsta greitai. Todėl mes visi esame dėkingi už gyvenimo dovaną būti šalia Profesoriaus, Mokytojo, Draugo. Gyvuokite, profesoriau Algirdai Čižai. Ilgai gyvuokite!

Parengė prof. Juozas Atkočiūnas

Laboratorijos konkuruoja su gamta

Atkelta iš 1 p.

paminėti D. Evans'ą, K.C. Nikolaou'ą iš JAV ir kitus. Organinėje chemijoje pasauliniu mastu ypač svarus prestižinio žurnalo *Tetrahedron* (liet. tetraedras) prizas už kūrybingumą ir pasiekimus organinėje chemijoje. Per 20 metų nuo šio prizų įsteigimo jis skirtas tiek pat mokslininkų, o *BOS* konferencijose skaitė pranešimus aštuoni šio garbingo apdovanojimo laureatai. Taigi galima sakyti, kad pranešimų lygis iš tiesų labai aukštas. Tradicija tapo, kad kviestinius pranešimus skaitė ir Baltijos šalių chemikai, tiesa, tokioje konferencijoje jiems vis sunkiau tinkamai pristatyti savo tyrimus. Tai susiję ir su tuo, kad mokslinių tyrimų finansavimas yra nepakankamas. Latvijoje organinės sintezės tradicijos giliai, tačiau pastaraisiais metais dėl lėšų trūkumo mokslininkai priversti vykdyti beveik vien užsakovuosius darbus, ir dėl to akivaizdžiai suprastėjo fundamentinių tyrimų lygis. Neatsitiktinai Latvijos mokslininkus reprezentavo du pranešėjai E. Rozners'as ir O. Daugulis, šiuo metu dirbantys JAV. Lietuvai taip pat atstovavo išėivijos mokslininkas Jonas Dunčia, dirbantis garsioje JAV farmacijos bendrovėje *Bristol Meyers Squibb*. Estijoje padėtis kiek geresnė, nes ten pasirinktas kitas mokslinių tyrimo finansavimo modelis – kai kuriuos menkaverčius tyrimus iš viso atsisakyta finansuoti, o kiti, atlikus tarpautinę ekspertizę, finansuojami skiriamant nemažą lėšas. Prof. T. Kanger'is iš Talino universiteto pranešime pateikė rezultatus apie asimetrinę sintezę naudojant pagalbinus reagentus.

Tegul ir supaprastindami kartais įsivaizduojame, kad organinė chemija – tai vaistai ir farmacijos pramonė. Iš dalies taip ir yra, farmacija išties gana daug lemia šiuos tyrimus. Įvairios bendrovės surenka naujų organinių junginių ir atlieka jų kompiuterinį apdorojimą bei biologinių savybių prognozavimą. *BOS* konferencijoje stambiausių farmacinių firmų tyrėjai pristatė taikomųjų ir technologinių tyrimų rezultatus, kurie skiriasi nuo fundamentinių darbų, tačiau yra nemažiau svarbūs ir reikšmingi. Aktualus sintezės uždavinys – gauti tik vieną enantiomerą (molekulės veidrodinį atspindį, nesutampantį su pradiniu) iš kelių, kurie gali susidaryti reakcijos metu. Pavyzdžiui, kaip kad kairė ir dešinė rankos yra nesutapdinami vienas kito veidrodiniai atspindžiai. Tokios molekulės vadinamos chiralinėmis. Jei kalbame apie vaistines medžiagas, organinių junginių atveju asimetrija gali būti ypač svarbi. Kadangi organizme biomolekulės yra chiralinės, tai kiekvienas enantiomeras skirtingai sąveikauja su fermentais. Paprastas pavyzdys yra mūsų jutimai, kurie skirtingai reaguoja į enantiomerus, pavyzdžiui, citrinų ir apelsinų skirtingą kvapą nulemia du junginiai, vadinami limonenais, kurie yra visiškai vienodi, tarpusavyje besiskiriantys tik kaip vienas kito veidrodiniai atspindžiai. Taigi, nors visos tokių molekulių savybės yra vienodos, jos tampa skirtingos, jei patenka į asimetrinę aplinką – ląstelę. Galima analogija su ranka – kairė ar dešinė ranka lengvai atskiria atitinkamą pirštinę, nes apsimovę ne tai rankai tinkamą pirštinę, tai iš karto pajuntame. Daug vaistų yra medžiagos, kurių molekulės yra viena kitos veidrodiniai atspindžiai, pavyzdžiui, iš 100 labiausiai dabar vartojamų vaistų pasaulyje daugiau nei pusė yra enantiomerai. Yra daug vaistų, kurių vienas enantiomeras pasižymi reikiamu farmakologiniu veikimu, o kitas – nepageidautinu poveikiu. Pavyzdžiui, širdies ligoms (antiartimijai) gydyti žinomas preparatas propranololas, kurio vieno sukimo junginys yra net 100 kartų veiksmingesnis nei kitas. Todėl geriausia naudoti tik vieną vaisto formą. Tačiau nėra paprasčiau gauti tik jį vieną, kadangi paprastų cheminių reakcijų metu susidaro abiejų mišinys tokiais pačiais kiekiais. Todėl selektyvi sintezė arba asimetrinė sintezė, t. y. kai gaunamas tik vienas junginys, yra aktualiausia šiuolaikinės organinės chemijos sritis. Galima paminėti R. Waltemire'o iš *Bristol Meyers Squibb* ir M. Lipton'o iš *Pfizer* pranešimus, kuriuose jie pateikė rezultatus apie pramoninę vaistų sintezę, siekiant gauti pusę tonos enantiomeriškai gryno vaisto. J. Fortunak'as (*Abbott*

Prof. Eugenijus Butkus, magistrantas Edvinas Orentas ir doktorantas Laurynas Riauba prie padovanotojo spektrometro

bet kurį sintetika, tačiau joje nelengva aptikti ir išskirti visas reikiamas medžiagas. Tokių junginių išskyrimas iš gamtinių objektų nepaprastai sudėtingas procesas – kai kada iš dešimčių kilogramų gamtinio augalo išgaunami tik miligramai junginio. Jei sintetiniu būdu galima būtų gauti visus reikiamus junginius, tai iš dalies būtų išspręsta vaistų ir kitų retų medžiagų problema. Dviejų žymiausių organinės sintezės mokslininkų iš JAV K. C. Nikolaou'o ir D. Evans'o pranešimai ir buvo skirti visiškai (angl. *total*) gamtinių junginių sintezei. Tokių daugiapakopių sintezių metu ne tik atliekama daugybė itin sudėtingų reakcijų, bet atskiras uždavinys yra nustatyti sudėtingą gautų junginių erdvinę struktūrą. Tokios sintezės sąnaudos labai didelės, tačiau dažniausiai sintezuojamos būtent tokios medžiagos, kurios svarbios praktiniu požiūriu – naudojamos farmacijoje ar sprendžiant kitas taikomąsias problemas. Kita aktuali tema – selektyvi sintezė, ne mažiau

Vilniaus universitetui farmacinės bendrovės „Bristol Meyer Squibbs“ padovanotasis didelės skiriamosios gebos 300 MHz branduolių magnetinio rezonanso spektrometras „Varian“

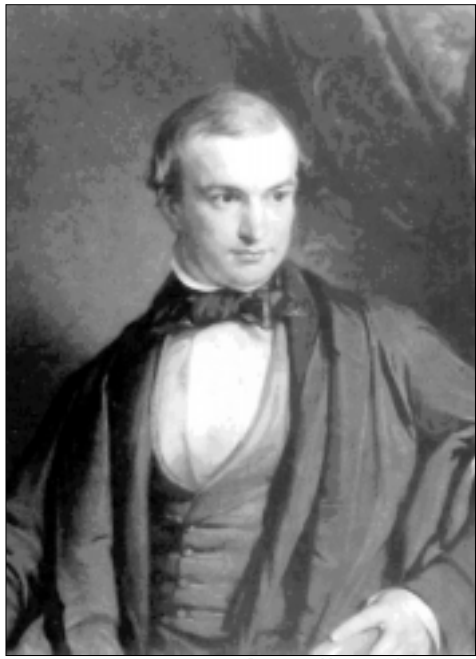
Labs) savo pranešime parodė, kokiais metodais galima gauti reikiamą kristalinę vaisto formą. U. Tilstam'as (*Lilly*) pademonstravo, kaip vadinamosios lygiagrečiosios sintezės būdu galima optimizuoti vaistinių junginių gavimą.

Organinė sintezė – daug darbo ir lėšų reikalaujanti sritis. Sintetiku tikslas ir siekių viršūnė – gamtiniai junginiai, kurių daugelis pasižymi vertingomis farmacinėmis savybėmis. Nors gamta daug pranašesnė už

bet kurį sintetika, tačiau joje nelengva aptikti ir išskirti visas reikiamas medžiagas. Tokių junginių išskyrimas iš gamtinių objektų nepaprastai sudėtingas procesas – kai kada iš dešimčių kilogramų gamtinio augalo išgaunami tik miligramai junginio. Jei sintetiniu būdu galima būtų gauti visus reikiamus junginius, tai iš dalies būtų išspręsta vaistų ir kitų retų medžiagų problema. Dviejų žymiausių organinės sintezės mokslininkų iš JAV K. C. Nikolaou'o ir D. Evans'o pranešimai ir buvo skirti visiškai (angl. *total*) gamtinių junginių sintezei. Tokių daugiapakopių sintezių metu ne tik atliekama daugybė itin sudėtingų reakcijų, bet atskiras uždavinys yra nustatyti sudėtingą gautų junginių erdvinę struktūrą. Tokios sintezės sąnaudos labai didelės, tačiau dažniausiai sintezuojamos būtent tokios medžiagos, kurios svarbios praktiniu požiūriu – naudojamos farmacijoje ar sprendžiant kitas taikomąsias problemas. Kita aktuali tema – selektyvi sintezė, ne mažiau

Nepaisant visų organinės sintezės pasiekimų, netyla diskusijos, ar organinė sintezė liks savarankiška mokslo sritis, ar netaps tik biochemijos, biologijos, medicinos, medžiagų mokslo priedėliu, plėtojantis šiems mokslams. Nors viena-reikšmiškai atsakyti į šį kaip ir į daugelį kitų klausimų moksle nėra lengva, galima teigti, kad organinės sintezės laukia didelės perspektyvos. Nors praktiškai dabar galima susintetinti bet kurią molekulę, tačiau dar lieka neišspręsti reakcijų selektyvumo, artimo gamtiniam procesams, molekulių savybių prognozavimo klausimai, sintezės metodų be atliekų ir teršalų sukūrimas. Kartais sakoma, kad konferencijos tėra tik vieta mokslininkams susitikti ir pabendrauti, ir kokios nors didesnės įtakos nei mokslo tyrimams, nei rezultatams neturi. Tačiau kai konferencijoje pranešimus skaito žymiausi savo srities specialistai, dažnai dar ir konkuruojantys tarpusavyje, pristato neskelbtus mokslinėje spaudoje rezultatus, tikrai vyksta rimta intelektualinė diskusija. Kitų šalių mokslininkai, pamatę skurdoką mūsų mokslinių tyrimų bazę, stebisi, kaip tokiomis sąlygomis galima dirbti ir ieško būdų, kaip padėti.

Galima sakyti, kad dviejų anksčiau konferencijų rezultatas – Vilniaus universitetui padovanotas didelės skiriamosios gebos 300 MHz branduolių magnetinio rezonanso spektrometras *Varian*. Jį padovanojo pasaulinio garso farmacinė bendrovė *Bristol Meyer Squibbs*, kurioje dirba du *BOS* organizacinio komiteto nariai, lietuviai Jonas Dunčia ir estas Jaan'as Pesti's. *BMS* bendrovė kėlėsi į kitą vietą, todėl kelis *BMR* spektrometrus nutarė išmontuoti. Tai sužinoję, abu baltijiečiai padėjo didžiules pastangas, kad vienas prietaisas atitektų Vilniaus universitetui. Jie pasirūpino ir lėšomis prietaisą atgabenti į Vilnių. Švietimo ir mokslo ministerija skyrė pinigų prietaiso instaliavimui, ir juo dabar naudojasi visi Lietuvos chemikai. Taigi galima teigti, kad konferencijos, kurios pradėtos organizuoti žymaus išėivijos chemiko Viktoro Algirdo Sniečkaus iniciatyva, atnešė ir konkrečią naudą Lietuvos mokslininkams. Kita *BOS* konferencija po dvejų metų vyks Taline.

Džonas Kaučas Adamsas

Tęsinsys. Pradžia Nr. 12.

Su mokslo istoriku prof. Romualdu ŠVIEDRIU kalbamės apie tai, kaip astronomai pamažu perima vis kitas paradigmas ir taip tobulina savo bei visų mūsų pasaulėvaizdį.

Kaip buvo aptiktas Neptūnas

Vis dėlto nelengva suvokti, kodėl būtent F. Struvė ir F. V. Beselis pirmieji sugebėjo apskaičiuoti atstumus iki dviejų žvaigždžių – Lyros a (Vegos) ir Gulbės 61, nors Kembridžo, Grinvičo ar Paryžiaus astronomijos observatorijos turėjo daug geresnius stebėjimo prietaisus ir galimybes?

Iš tiesių ir F. Struvė, ir F. V. Beselis buvo iš vadinamųjų to meto mokslo provincijų. Vis dėlto du jauni talentingi astronomai, turėję puikius stebėjimo instrumentus, galėjo atlikti sudėtingus matavimus ir spręsti problemą, kuria tuo metu niekas daugiau nesidomėjo. Mat dideliuose mokslo centruose tyrėjai paprastai užsiėmė kitomis programomis, turi dirbti pagal iš anksto numatytą darbų grafiką. Kad ir Berlyno astronomai – jie darė tikslų žvaigždžių žemėlapi, kuris astronomams labai pravertė.

1781 m. Fridrichas Viljamas Herselis (Herschel, 1738–1822 m.), savo patobulintu teleskopu tyrinėdamas dangaus skliautą, atrado Urano planetą. Kai buvo apskaičiuota jos orbita, po 30 metų paaiškėjo, kad ji gerokai skiriasi nuo stebėjimų rezultatų. Apskaičiavus planetos orbitą dar kartą vėl paaiškėjo, kad orbita nukrypsta nuo

Veneros proslinkis per Saulės skruostą (4)

apskaičiuotosios. Kilo įtarimas, kad yra dar viena planeta, kuri iškreipia Urano orbitą. Tos spėjamos planetos buvimą apskaičiavo du astronomai, vienas prancūzas Urbanas Žanas Žozefas Leverjė (Urbain Jean Joseph Le Verrier, 1811–1877 m.), kitas anglas Džonas Kaučas Adamsas (John Couch Adams, 1819–1892 m.), kurie taip

pat buvo ir geri matematikai.

Tai štai tas jaunas anglas Džonas Kaučas Adamsas, Kembridžo universiteto auklėtinis, būdamas dar bakalauro studijų studentas, apskaičiavo spėjamos planetos trajektoriją, jos masę ir kitus parametrus. Jis kreipėsi į Kembridžo universiteto astronomijos observatorijos direktorių su prašymu, kad šis dangaus skliaute paieškotų naujosios planetos. Kadangi direktorius didesnio susižavėjimo neišreiškė, tai Dž. K. Adamsas savo skaičiavimus nusiuntė į Grinvičo observatoriją. Tėn astronomai taip pat kratėsi įkyruolio, mat visi turėjo savo neatidėliotinų darbų. Be to, Grinvičo astronomams atrodė, kad Dž. K. Adamso skaičiavimai ne visai aiškūs, netikslūs, trūksta to ar ano... Panašiai nutiko ir U. Ž. Ž. Leverjė Paryžiuje.

Iš tiesių tiems didelėse observatorijose dirbusiems astronomams, matyt, trūko paprasčiausio smalsumo, o juk ši žmogaus savybė, ko gero, ir skiria atradėją nuo paprasto mokslo darbuotojo.

Iš tikrųjų priežastis, matyt, buvo kita. Man atrodo, kad anglų ir prancūzų astronomai neturėjo tikslaus dangaus žvaigždėlapio, kur tos spėjamos planetos reikėtų ieškoti. O Berlyne toks žemėlapis jau buvo. Berlyne iš Paryžiaus gavus U. Ž. Ž. Leverjė duomenis, observatorijos direktorius taip pat atsisakė ieškoti. Bet jo padėjėjas Johanas Gotfrydas Galė (Johann Gottfried Galle, 1812–1910 m.) atkakliai su juo ginčijosi. Jis sulaukia pagalbos iš jauno doktoranto Heinricho Luiso d'Arresto (Heinrich Louis d'Arrest, 1822–1875 m.). Jiems pavyko įtikinti observatorijos direktorių dar tą pačią naktį leisti ieškoti skaičiavi-

mais numatytos planetos. Turėdami žvaigždėlapį, vokiečiai pradėjo paieškas. Pakako vienos nakties, kad jie atrastų Neptūno planetą. Tai atsitiko 1846 m. rugsejo 23 d.

Ką tuo noriu pasakyti? Periferijoje tyrinėtojas nesiima didelių programų, kurias vykdyti pajėgūs tik dideli tyrėjų ir jų padėjėjų kolektyvai. Jie paprastai imasi problemos, kurią su geru instrumentu gali išspręsti ir vienas žmogus. Žinoma, būtina ir gera nuojauta, suvokimas, kad jau atėjo laikas tą problemą spręsti, kad jau pakanka instrumentų galimybių teisingai išmatuoti tą mažą kampą, kitaip tariant, žvaigždės paralaksą.

Škotas rinkosi Keiptauną

Tačiau mes visai pamiršome trečiąjį astronomą, kuris taip pat sugebėjo išmatuoti dar vienos žvaigždės paralaksą.

Tai buvo škotas Tomas Hendersonas (Thomas Henderson, 1798–1844 m.). Jo gyvenimas klostėsi ne labai sėkmingai. Buvo gabus matematikas, studijavo taip pat ir teisę, nes norėjo gauti Škotijoje svarbias teisininko pareigas. Negavo. Tada nutarė siekti bent jau astronomijos profesoriaus katedros Edinburgo universitete. Nors turėjo geras rekomendacijas, bet katedros gauti jam nepasisekė. Ėmėsi žygių, kad būtų paskirtas bent astronomijos observatorijos direktoriumi – ir vėl nesėkmingai. Galop griebėsi paskutinio šiaudo: jei būti astronomu, tai Pietų Afrikoje. Keiptaune kaip tik buvo įkurta Anglijos laivyno observatorija, kurios pirmasis direktorius mirė. Šį kartą T. Hendersonui pavyko, ir jis užėmė tą vietą.

Tačiau Anglijoje pripratęs bendrauti su aukštesnio luomo žmonėmis, T. Hendersonas Keiptaune pasijuto gana vienišas. Mėgino vietinius žmones sudominti astronomijos dalykais, bet greitai jam teko sprukti iš savo išsinuomoto namo, nes prietaringi vietos gyventojai ėmė reikšti nepasitenkinimą, mat jiems kilo įtarimas, kad šis anglas mėgina juos užkerėti. T. Hendersonui teko apsigyventi savo observatorijoje. Tomis sąlygomis kentėjo tik metus, tad 1833 m. ryžosi grįžti į Škotiją. Net nenujautė, kad tarp savo užrašų vežasi Žemei artimiausios žvaigž-

dės (neskaičiuojant Saulės) buvimo įrodymą, ir dar su apskaičiuotu jos paralaksu. Ta žvaigždė – tai Centauro a.

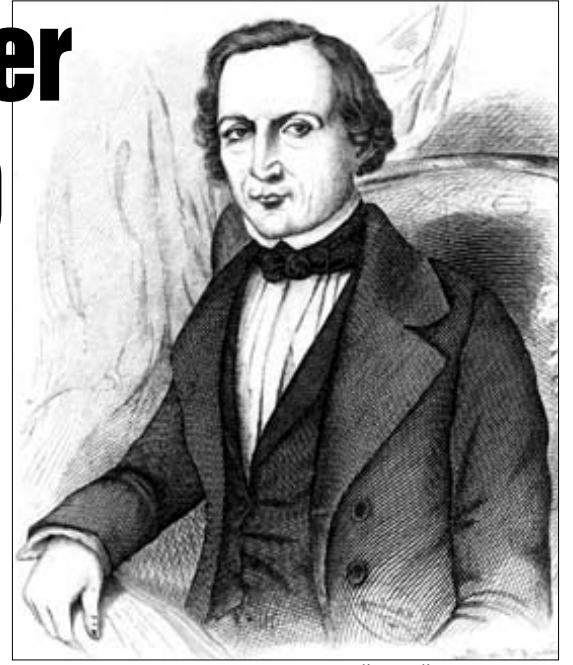
Kodėl apie tos žvaigždės buvimą nežinojo kiti astronomai?

Todėl, kad Centauro a matyti tik iš Pietų pusrutulio. Europos ir Šiaurės Amerikos astronomai šios žvaigždės nemato.

T. Hendersonui šios žvaigždės paralaksą išmatuoti pavyko su gana paprastais instrumentais. Škotas Keiptaune buvo susidūręs su štai kokia problema. Ten įsikūrus pirmajam astronomui iš Europos, buvo atvežtas vienas pirmųjų didelių teleskopų. Perkeliant iš laivo į krantą, tas instrumentas buvo gerokai sutrenktas, gal net šiek tiek sugadintas. T. Hendersonas su asistentu leitenantu Medausu (Meadows) tuo teleskopu atliko stebėjimus, bet nebuvo tikras, ar teleskopas nedaro nuolatinės paklaidos.

Žodžiu, T. Hendersonas nesiryžo skelbti savo tyrimų rezultatų, nes bijojo, kad astronomai gali jais nepasitikėti ir dar išjuokti. Tačiau būdamas geras matematikas ir pritaikęs gana sudėtingus matematinius skaičiavimus, matematinės statistikos metodais instrumento teikiamą paklaidą jis sugebėjo sumažinti. T. Hendersonas atliko tik 19 stebėjimų, darbą tęsti paliko savo padėjėjui leitenantui. Iš tų stebėjimų ir skaičiavimų paaiškėjo, jog paklaida nėra lemtinga. Kadangi žvaigždė Centauro a, palyginus, nėra toli, tai jos paralaksas gana didelis. T. Hendersonui pavyko skaičiavimai, bet jis iš mūsų minėtos trizulės astronomų buvo paskutinis, kuris paskelbė savo apskaičiuotos žvaigždės paralaksą. Paaiškėjo, jog tai artimiausia iki Žemės žvaigždė, tuo ir įdomi. Iki Centauro a buvo „tik“ 200 tūkst. astronominių vienetų. Šviesa iš šios žvaigždės Žemę pasiekia per 4,3 šviesmečius (T. Hendersonas apskaičiavo 4,5 šviesmečius).

Taigi susidarė tokia šios srities

Žanas Žozefas Leverjė

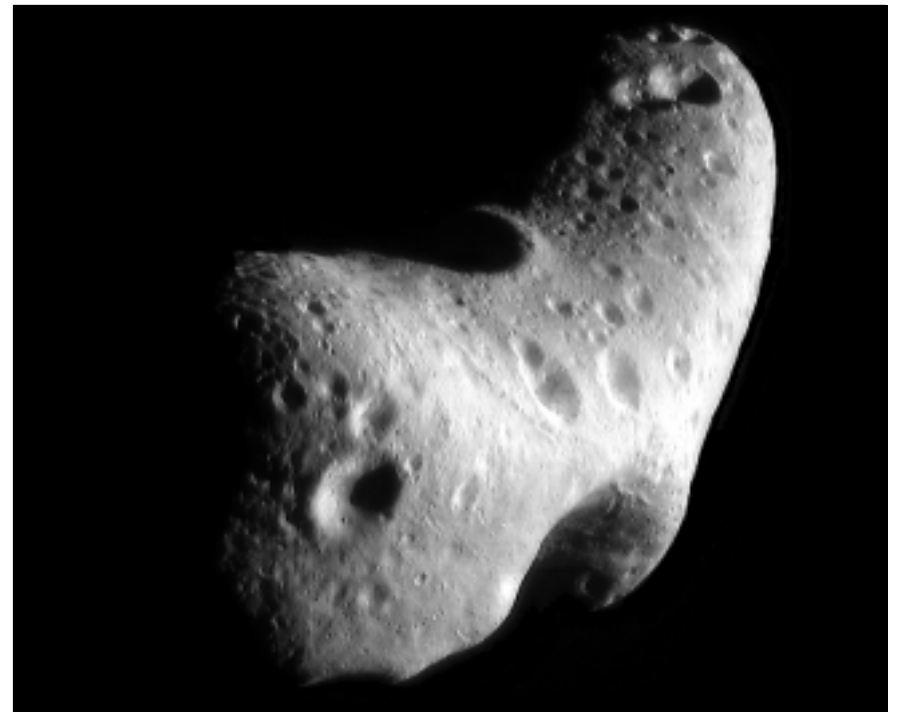
darbų seka. Pirmas atstumą iki žvaigždės nustatė T. Hendersonas, bet jo instrumentai buvo prasčiausi, todėl jis ir neskubėjo skelbti savo rezultatų. Štai ką reiškia dirbti periferijoje. Tokių kompleksų neturėjo Londono, Paryžiaus ar Berlyno astronomai. Antrasis žvaigždės paralaksą išmatavo F. Struvė, bet pirmasis apie tai paskelbė pasauliui. Tačiau jo skaičiavimų tikslumas iš visų trijų stebėtojų buvo prasčiausias.

Visų trijų stebėtojų pasirinktos žvaigždės labai nevienodai nutolusios nuo Žemės. T. Hendersono žvaigždė Centauro a artimiausia, kaip sakytą, nuo Žemės ją skiria apie 200 tūkst. astronominių vienetų. F. V. Beselio matuojamą Gulbės 61 žvaigždę skiria 500 tūkst., o F. Struvės Lyros a (Vegos) žvaigždę – 800 tūkst. astronominių vienetų.

Žvaigždė žvaigždei nelygu

Visas dangus nusėtas žvaigždėmis, o atstumui skaičiuoti iki žvaigždės tarsi būtų sunku pasirinkti tinkamą. Kodėl ne visos žvaigždės tam tinka?

Žvaigždės Žemės atžvilgiu tarsi nejuda, visada yra tose pačiose vietose. Kodėl T. Hendersonas, F. Struvė ir F. V. Beselis pasirinko būtent tas, o ne kitas žvaigždes? Mūsų pirmo pokalbio dalyje prisiminėme Edmundą Heilį (Edmond Halley). Tai buvo pirmas astronomas, kuris išvyko į Pietų pusrutulį nuo ekvatoriaus ir stebėjo dangaus šviesulius Šv. Elenos saloje. Jam rūpėjo stebėti žvaigždes, kurios matyti tik Pietų pusrutulyje. Tėn stebėjo ir Merkurijaus proslinkį (tranzitą) per Saulės diską. E. Heilis buvo tas astronomas, kuris paėmė dar Hiparcho (apie 180 arba 190–125 m. pr. Kr.),

Asteroidas Erosas XX a. padėjo astronomams apskaičiuoti atstumą iki Saulės geriau nei Veneros proslinkiai

Antikos astronomo sudarytą maždaug 800 žvaigždžių katalogą, ir palygino su XVII a. katalogu. Pamatė, kad kelios žvaigždės akivaizdžiai pakeitė padėtį. Tada ir suvokta, jog kai kurios žvaigždės per 18 ar 19 šimtmečių, praėjusių nuo Hiparcho laikų, savo padėtį dangaus skliaute vis dėlto pakeitė. Štai tada ir kilo vaizdinga mintis: jei darysime prielaidą, kad visos žvaigždės juda maždaug vienodu greičiu, tai tos, kurios daugiau pajudėjusios, turėtų būti arčiau mūsų. Taip astronomams susidarė sąlygos atsirinkti tas žvaigždes, kurios tinkamos matuoti paralaksą. Tai turi būti judančios dangaus skliaute žvaigždės, ir juo greičiau juda, tuo arčiau Žemės jos yra. Šitaip samprotaujant galima „atsijoti“ stebėjimams tinkamas žvaigždes. Tą ir padarė T. Hendersonas, F. Struvė ir F. V. Beselis.

Kadangi Žemė juda savo orbita, galima matuoti žvaigždžių paralaksą, stebint matuojamą žvaigždę iš skirtingų Žemės orbitos taškų ir lyginant ją su tolimesne bei mažiau „judančia“, žvaigžde. Tada galėsime matuoti paralaksą.

Kai Erotas priartėjo prie Žemės

Pats laikas išvadai, kuri mus grąžins prie Veneros. Kadangi kitas Veneros proslinkis per Saulės diską turėjo vykti tik 1874 m., tai XIX a. pirmos pusės astronomai stebėjo visai kitus dalykus. Laiko dykai neleido. Trys drąsiausi, kaip Jūs pavadinate, astronomai matavo jau ne Saulės, o žvaigždžių paralaksą. Tai naujas žingsnis astronomijos istorijoje.

O kai atėjo 1874 m. ir 1882 m. Veneros proslinkiai, tai kai kuriems astronomams jau buvo neaktualūs. Jiems rūpėjo visai kitos užduotys, kurios masino daug daugiau. Tiesą sakant, vėliau tikslaus atstumo iki Saulės matavimo problema buvo išspręsta visai kitu būdu, nei tikėtasi. Ne Veneros ir ne Merkurijaus proslinkiai per Saulės diską teikė astronomams tiksliausius atstumo iki Saulės rezultatus, o visai naujos astronominės technikos galimybės. Jos atsirado tik XIX a. pabaigoje.

Reikėtų prisiminti tas naujas galimybes, nors, bijau, kad tai dar labiau nusutolins nuo Veneros proslinkių per Saulės diską.

Iš tikrųjų buvo naudojama dviejų rūšių technika. 1898 m. Berlyno observatorijoje Gustavas Vitas (Gustav Witt, 1866–1946 m.) mūsų Saulės sistemoje atrado mažąjį Eroto planetoidą, tiksliau sakant, asteroidą. Tai štai 1900 m. Erotas priartėjo prie Žemės iki apie 22 mln. km. Buvo galima paprastais trianguliacijos metodais išmatuoti atstumą nuo Žemės iki šio asteroido, apskaičiuoti ne tik jo orbitą bei periodą, bet ir tiksliai pamatuoti šį dangaus kūną. Žinant atstumą tarp Žemės ir Eroto, pavyko gana tiksliai nustatyti ir atstumą iki Saulės. Tam pakako pasinaudoti J. Keplerio dėsniais. Tą patį galima padaryti, žinant atstumą nuo Žemės iki Marso, arba nuo Žemės iki Veneros. Tačiau Žemę nuo tų planetų skiria didelis atstumas, tad didėja ir skaičiavimų paklaida, todėl Eroto priartėjimas prie Žemės suteikė daug tikslesnių matavimų galimybę. Ja ir pasinaudota. Taigi tapo akivaizdu, kad nėra jokio reikalo laukti naujų Veneros ar Merkurijaus proslinkių per Saulės diską, nes tai, kas astronomams aktualu, jau buvo padaryta.

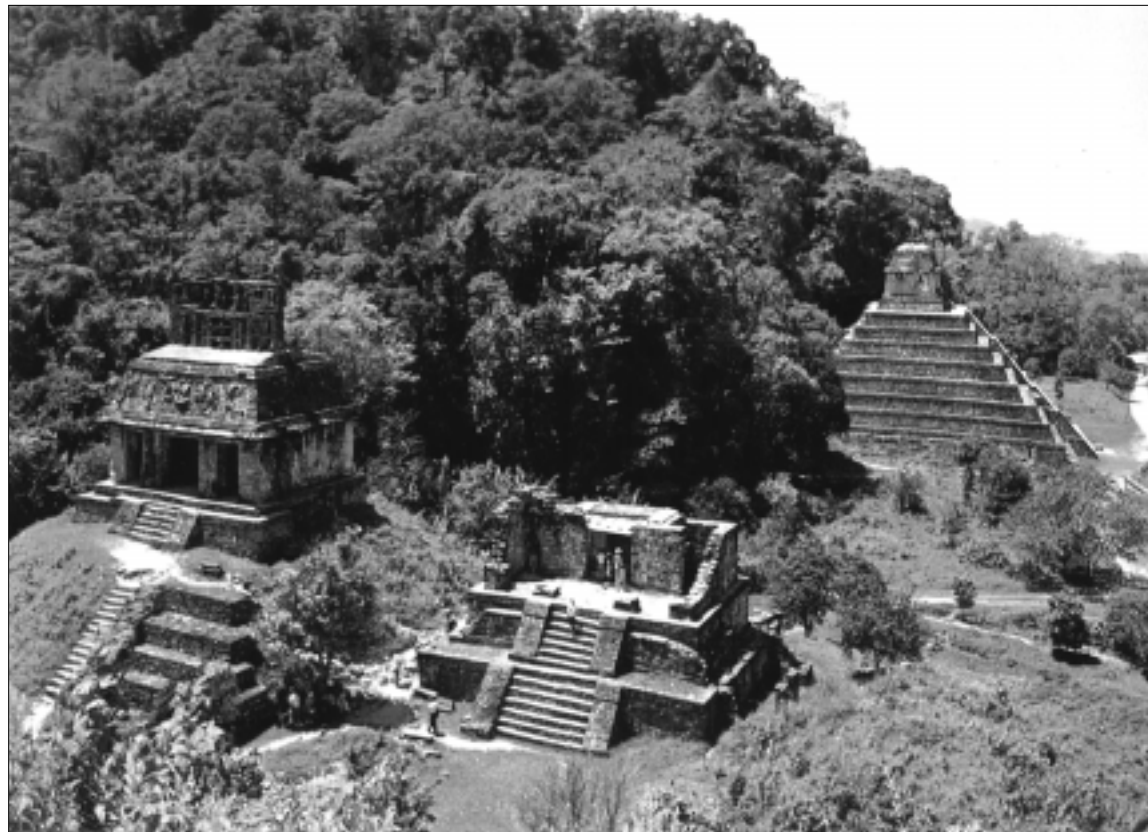
XX a. po Antrojo pasaulinio karo, kai Erotas vėl priartėjo prie Žemės, atstumas iki jo buvo išmatuotas radaru. Šiandien atstumą nuo Žemės iki Eroto galime išmatuoti ne didesne paklaida, kaip $\pm 1,5$ km. Ra-

daru ir lazeriais galima matuoti atstumą iki Veneros, o labai stipriu radaru – net atstumą iki Saulės. Tai daug tikslesnis matavimas. Galima priminti, kad 1882 m., matuojant Veneros proslinkį ir skaičiuojant atstumą nuo Žemės iki Saulės, paklaida sudarė 95 tūkst. mylių. Kam laukti Veneros proslinkio ir matuoti atstumą iki Saulės, jei tą galima tiksliau atlikti radaru.

Todėl mokslo istorikams ir astronomams, taip pat ir Lietuvoje, 2004 m. birželio 8 d. buvo įdomu stebėti Veneros proslinkį, bet mokslui ypatingų rezultatų šis reiškinys jau nesuteikė. Tačiau buvo įdomu.

Ar moksle liko romantikos?

Sunku susitaikyti su mintimi, kad mūsų laikais mokslas praranda visą romantiką, įgauna tarnautojo ar net valdininkiško darbo atspalvį. Ar ne tokio požiūrio į mokslą požymius jau galėjome pajusti ir XIX a. ketvirtajame dešimtmetyje, kai Dž. K. Adamsas kreipėsi į Kembriđo ir Grinvičo astronomus, o U. Ž. Ž. Leverjė taip pat ir į Paryžiaus observatorijos darbuotojus. Šie kažką neaiškaus mykia, kai Dž. K. Adamsas prašo paieškoti dangaus skliaute spėjamos naujos Saulės sistemos planetos. Ne, jiems reikia vykdyti savo projektus, savo planus. Sunku įsivaizduoti, kad tokie valdininkiški požiūriai ir mokslą žmonės aukotų kaip 1761 m. prancūzas G. Le Žentilis 8 metus tik tam, kad kažkur Indijos vandenyne sulauktų dar vieno Veneros proslinkio. Užtat tie didžiū-

Senovės majai, palikę įspūdingus architektūros paminklus, sukūrė labai tikslių kalendorių, pagrįstą Veneros planetos stebėjimais

jų Europos astronomijos observatorijų darbuotojai ir netapo Neptūno planetos radėjais. Valdininkas negali tapti atradėju, mokslo Kolumbu. Gal šiame „gamtos dėsnyje“ glūdi ir tam tikra satsifakcija mokslo keistuoliams ir fanatikams gražiausia prasme?

Vis dėlto sunku susitaikyti su mintimi, kad mokslo keistuolių ir tikrųjų romantikų laikai liko tolimoje praeityje. Bijau, kad atlikdami projektus, dalyvaudami programose galime būti tik vykdytojai, funkcionieriai, bet ne romantikai. Tačiau Jūs, Profesoriau, gal galite savaip tai pakomentuoti?

Kiekviena nauja problema yra romantika. Visatos pažinimas, atskleidžiantis vis naujas paslaptis daugeliui žmonių ir dabar yra labai romantiškas. Moksle esama nemažai atsitiktinių netikėtumų. Matome akivaizdžius pavyzdžius, kaip moksle prasideda, rutuliojasi ir pasibaigia eksperimentas, išsprendžiama tam tikra problema. Prisiminkime Amerikos

žemyne senovėje gyvenusius majus. Jie buvo labai gabūs astronomai ir ypač daug pastangų skyrė Veneros planetos stebėjimams. Mat Venera yra rytinė arba vakarinė žvaigždė, ir majams tai buvo labai svarbu. Visai galimas dalykas, kad majų žiniai astronomai pastebėjo (jei laiku pažvelgė į Saulę) 1518 m. ar 1526 m. Veneros proslinkius per Saulės diską. Tai mano spėjimas, nes tikrų duomenų nėra. Majai neturėjo popieriaus, rankraščių ir knygų nepaliko.

Majų astronominiai stebėjimai – dar ne mokslas

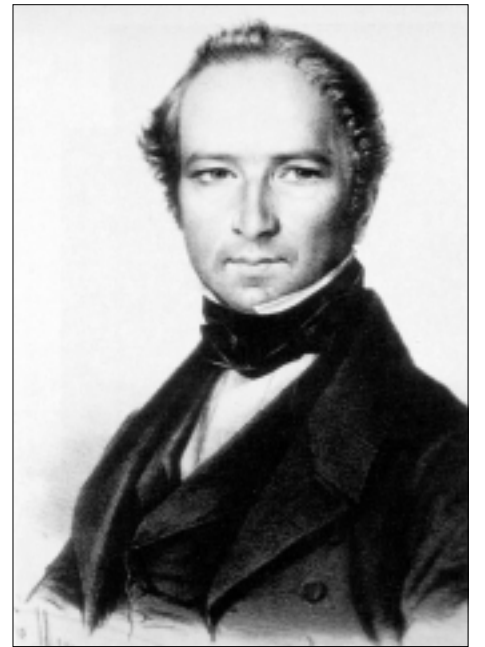
Reikėtų pastudijuoti žodinių majų paveldą, jei jį pakankamai užfiksavo krikščionių misionieriai ar kiti Amerikos tautų gyventojais domėjėsi keliautojai. Majų padavimuose ir legendose galėjo atsispindėti realūs gyvenimo įvykiai.

Gal ir yra. Bet tarkime, kad majai Veneros proslinkį buvo pastebėję. Gal net pagalvojo, jog tai Saulės dėmė, nes kai kurie žmonės net plika akimi tam tikromis sąlygomis sugeba matyti Saulės dėmes. Tačiau net jei majai ir būtų pastebėję Veneros slinkį per Saulės diską, tai dar ne mokslas*. Tik atsitiktinumas, paprastas stebėjimas. Juk kaip prasidėjo mokslas apie Veneros proslinkius? Iškilio Tycho Brahė, naudojo daug tikslesnius astronomijos mokslo duomenis. Atsirado J. Kepleris, M. Kopernikas. Pastarasis teigė, kad žvaigždės yra

vėliau atsiranda Edmundas Heilis (Edmund Halley), kuris parašo, ką reikia daryti, kokius matavimus atlikti, norint apskaičiuoti atstumą nuo Žemės iki Saulės.

XVIII a. išskyla naujos problemos. Daugelio astronomų pastebėta juodoji dėmė Saulėje trukdo tiksliai matuoti Veneros proslinkio pradžią ir pabaigą. Matavimų tikslumas priklausė ir nuo geografinių stebėtojo koordinatų, kurios tais laikais toli gražu nebuvo tikslios. Astronomų pastangos sutelkiamos įvairių vietovių koordinatų tikslinimui, bet matavimų paklaida vis dėlto dar labai didelė. 1874 m. ir 1882 m. ekspedicijos rengtos į įvairiausias pasaulio vietas – Havajus, Australiją, Japoniją, Čilę. Tačiau išaiškėjo, kad problema, kuriai skirta tiek jėgų, buvo išspręsta visai kitais būdais ir taikant visai kitas technines priemones.

Tačiau tam, kad būtų galima priitaikyti tas visai naujas priemones, reikėjo ir kitų sąlygų. Vokiečiui G. Vitui reikėjo aptikti mažąjį Eroto asteroidą, kuriam 1900 m. priartėjus prie Žemės, trianguliaciniais metodais visai tiksliai pavyko nustatyti atstumą nuo Žemės iki Eroto. Žinant Eroto orbitą, apsisukimo aplink Saulę periodą ir taikant J. Keplerio dėsnius pavyko labai tiksliai nustatyti Žemės atstumą nuo Saulės.

Johanas Gotfridas Galė

niems apibendrinimams. Lyg ir akivaizdu, kad labai daug priklauso nuo moksle naudojamų instrumentų, aparatūros, žodžiu, technologijos priemonių. Technologijos tampa sudėtingesnės ir priverčia ne tik išspręsti moksle kylančias problemas, bet laikui bėgant tas problemas tarsi numarina, nes išskyla naujos mokslo paradigmos, o kartu ir visai naujos problemos. Senos problemos tampa neįdomios, neaktualios, geriausiai atveju lieka tik kaip pažinimo laiptelis mokslo evoliucijoje, mokslo istorijos faktas.

Labai gerai, kad kalbą pasukome į mokslo paradigmas. M. Koperniko heliocentrinė sistema nebuvo sukurta pagal naujas technologijas. Klaudijaus Ptolemėjaus (Ptolemaios, apie 90–apie 168 m.) veikale *Didžioji astronomijos sandara* (apie 140 m.), kuriame išdėstytas geocentrinės pasaulio sistemos matematinis modelis, ir Mikalojaus Koperniko (1473–1543 m.), heliocentrinės sistemos kūrėjo, paradigma iš esmės buvo ta pati, nors ir koreguojama. Tai buvo stebimi planetų nukrypimai nuo prognozuojamų orbitų, tai nuolat vėluodavo Mėnulio užtemimai, kuriems numatyti buvo daromos atitinkamos lentelės.

Realybė, gyvenimo praktika vis reikalau esamos paradigmos patikslinimo?

Tų patikslinimų poreikis M. Kopernikui ilgainiui tapo tiek įkyrus, kad jis ryžosi keisti visą to meto pasaulėvaizdį. Ką jis padarė? Vietoj 83 matematinų triukų paklaidoms skaičiuoti, kuriuos naudojo K. Ptolemėjas – epiciklus, ekvantus ir deferentus, M. Kopernikas pradėjo taikyti tik 34. Jis perkėlė atskaitos tašką į Saulę, bet paliko K. Ptolemėjaus sistemos elementą – epiciklą. Bet M. Koperniko sistemoje vis dar buvo įsivaizduojama, kad Žemė ir kitos planetos skrieja aplink Saulę apskritimu. Jei pabrėžiama, ką M. Kopernikas atrado naujo, tai jis yra pirmasis modernus astronomas, sukūręs naują paradigmą. Tačiau, jei pabrėžiama, kas yra perimta iš K. Ptolemėjaus, tai M. Kopernikas yra paskutinis graikų Antikos astronomas.

O ką padarė J. Kepleris? Iš tų 34 M. Koperniko matematinų skaičiavimo būdų paliko tik 7. J. Keplerio mintis tokia: yra 6 planetos ir Žemės palydovas Mėnulis. Jos visos juda elipsėmis. J. Kepleris supaprastino K. Ptolemėjaus ir M. Koperniko paradigmas. Jo skaičiavimai jau padėjo apskaičiuoti naują astronominių reiškinį – Veneros proslinkį per Saulės diską. Tada ir kilo mintis apskaičiuoti atstumą nuo Žemės iki Veneros ir Saulės. Tai jau buvo visai nauja paradigma.

Bus daugiau

Kalbėjosi
Gediminas Zemlickas

* Majai buvo labai smarkiai pažengę astronomijos ir matematikos srityse. Vienas iš trijų majų kalendorių buvo pagrįstas Veneros judėjimu, kurio laiką jie nustatė stebinančiu tikslumu, nukrypdami tik 14 sekundžių per metus. Šis kalendorius buvo naudingas ilgiam laikui periodams skaičiuoti (redakcijos pastaba).

Kaip keliavome po Skandinaviją (8)

Pradžia Nr.8

Istorikas Vytautas MERKYS toliau tęsia pasakojimą apie įvairias savo gyvenimo peripetijas, iš kurių galima susidaryti pakankamai aiškų vaizdą, kokioje santvarkoje gyvenome ir ką reiškė būti „tarybinio žmogumi“.

Kraštotylinė veikla – geriausia sritis istorijos mėgėjui

Paskutinę pokalbio dalį prieš vasaros atostogas baigėme geru žodžiu paminėdami kraštotylininkų ir istorijos mėgėjų pastangas, kurios gali duoti naudos ir istorijos mokslui.

Ta veikla taip pat yra kultūros pažinimo objektas. Kraštotylininkai archeologijai gali rasti naujų kultūros paminklų, reikšmingų radinių ir tuo svariai prisidėti prie archeologijos mokslo plėtojimo. Kraštotylinė veikla yra geriausia veiklos sritis istorijos mėgėjui. Profesionalaus mokslo srityje tas žmogus gal ir neįstengs ką nors itin reikšmingo nuveikti, tačiau konkrečioje vietovėje, kurioje kraštotylininkas reiškiasi, jis gali padaryti daug naudingų darbų. Tik nereikia profesionaliai parašytų knygų perrašinėti kraštotyriui lygiu – tai jau nebus kraštotyra.

Prisiminę kraštotyra, neaplenkime ir turizmo bei ekskursijų, tuo labiau, kad Jums, kiek žinau, tekdavo užsienio lietuvius pažindinti su Vilniumi. Be to, buvote vienas iš nedaugelio mūsų istorikų, kuriam pavyko aplankyti kapitalistines šalis tais laikais, kai daugeliui tarybinių žmonių tai tebuvo tik svajonė. Prisiminkime tuos laikus ir tas keliones.

Juk keliavote su labai įdomiomis asmenybėmis – istoriku Juozu Jurginiu ir rašytoju Mykolu Sluckiu.

Visi stebėjosi, kad esu nevedęs, dar nieko ypatingo nenuveikęs, o jau išvažiuoju į tokias šalis kaip Švedija, Norvegija ir Danija. Štai kaip nutiko. XX a. šeštojo dešimtmečio viduryje pradėjo į Lietuvą važiuoti senosios lietuvių emigracijos atstovai. Tuo metu jokios *Inturisto* organizacijos, kuri teiktų paslaugas atvykusiems iš užsienio, nebuvo. Paprastai buvo kreipiamasi į Istorijos institutą, į J. Jurginį, kad jis atvykėlius pavedžiotų po Vilnių. Kiek žmogus gali vedžioti – nusibodo J. Jurginiui. Tada jis įpiršo mintį, kad aš jam padėčiau. Leisdavo mane svečius po Vilnių vedžioti, nuvežti į Trakus.

Kaip milicininkas J. Paleckio neleido į Gedimino bokštą

Tas ekskursijas lydėdavo būrys vadinamų „korespondentų“ – kiekvienam atvykėliui po vieną ar daugiau. Turiu vieną nuotrauką iš tų laikų. Nors kai fotografuodavo, tie „korespondentai“ stengdavosi išsisklaidyti ir į objektyvą nepatekti. Kartais net Justas Paleckis, Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas lydėdavo tokias ekskursijas. Kartą, buvo ar ne 1959 m., atsitiko toks juokingas ir kartu graudus įvykis: Gedimino pilyje buvo iškabintas skelbimas, kad vienu metu į bokštą negalima įleisti daugiau kaip 30 lankytojų. Mes atėjome su amerikiečių lietuvių ekskursija, o bokšte tuo metu jau buvo viena grupė, todėl mūsų neleidžia. Stovi prie durų milicininkas ir daro

tvarką. Prie jo priėjo J. Paleckis, prisistatė esąs Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas ir prašo praleisti mūsų svečius iš Amerikos. *Man įsakyta nepraleisti daugiau kaip 30, ir viskas*, – atrėžė milicininkas. Priėjo kažkokie saugumiečiai, kaišioja tam milicininkui savo pažymėjimus, o šis užsispyrė ir nekrepia dėmesio. Stovi jam patikėtame poste.

Laimė, kad kita grupė greitai išėjo, ir mūsų amerikiečiai galėjo patekti į bokštą. Paskui juos girdėjau kalbant: *Koks tas jūsų prezidentas, jei paprastas milicininkas jo neklauso*. Vėliau teko sužinoti, kad tą jauną milicininką trejiems metams pasodino į kalėjimą už Aukščiausiosios Tarybos pirmininko įžeidimą viešoje vietoje. Milicininkas buvo ką tik baigęs Minsko milicijos mokyklą, todėl labai atsakingai ir griežtai stengėsi vykdyti savo pareigas.

Keliavo garsiaja „Baltika“

Tai štai Maskvoje veikusi kultūriinių ryšių su užsieniu draugija organizavo, atseit, intelektualų ekskursiją į Skandinavijos šalis. Buvo 1960 metai. Buvau įtrauktas į tą ekskursiją – taip man atsidėkota, kad po Vilnių ir Trakus vedžiodavau Lietuvos svečius. J. Jurginis sakė turėjęs laiduoti, kad aš tikrai nepabėgsiu, neiškrėsiu jokių išdaigų ir panašiai.

Visai netikėtai išvykau į užsienį. Buvo labai maloni kelionė, bet su visokiais tarybiniais nuotykiiais. Dabar jaunesniems mūsų piliečiams net sunku patikėti, kad tokie dalykai buvo įmanomi. Nuotykiškai prasidėjo jau Leningrade sėdant į laivą *Baltika*. Tai tas pats laivas, kuriuo vėliau Nikita Chruščiovas vyko į Niujorką, į Suvienytųjų Nacijų Organizacijos Generalinę Asamblėją, kur savo garsios prakalbos metu įsiskarščiavęs batu daužė SNO tribūną.

Baltika buvo geriausias tarybinis keleivinis laivas. Juo keliavo įvairių tautybių žmonės. Iškart prasidėjo mūsų „nusižengimai“. Ypač įkliuovome Stokholme. Tėn, uoste, laivas stovėjo kokias šešias valandas, nes buvo reisinis laivas, plaukęs per Helsinkį, Stokholmą. Mums sustojus Stokholme, J. Jurginis paskambino savo draugui etnografui Juozui Lingiui. Jis lietuvis, tarpukariu išvykęs studijuoti baigė Stokholmo universitetą. Karo metais liko Švedijoje, vedė švedę ir pasiliko toje šalyje.

J. Lingis pasitiko mus netoli uosto sutartoje vietoje, nuvežė parodyti garsųjį Skanseną, švedų buities muziejų po atviru dangumi. J. Jurginis su J. Lingiu susėdo pasikalbėti, o mudu su M. Sluckiu vaikštinėjome po Skanseną. Iki laivo išvykimo dar buvo daug laiko, galvojome, kad pakaks grįžti valandą iki išvykimo. Mūsų ekskursijai vadovavo kontradmirolas Zaremba, tuo metu jau buvęs dimisijoje. Jis buvo įsakęs porą valandų pasivaikščioti ir grįžti. Į tą nurodymą rimtai nepažvelgėme. Grįžtame, o visi įsitempę mūsų laukia. Mat kontradmirolas Zaremba pareiškė: *Jeigu šitie... (negražiais žodžiais mus pavadino) pabėgo, tai visi jūs nedelsiant būsite išsiųsti į Leningradą*.

Mūsų kompanionai ne juokais susijaudinę, o čia mes linksmi grįžtame. Dar J. Lingis palydėjo mus iki pat trapo. Didesnių nusikaltėlių kaip mes

Vytautas Merkys ir Juozas Jurginis į Skandinaviją keliavo garsiuoju laivu „Baltika“, kuriuo Nikita Chruščiovas vyko į Niujorką

negalėjo ir būti, nes užmezgėme ryšius su kažkokia įtartina asmenybe. Paskui buvau klausinėjamas, kas tas Lingis. Sakau, žinomas etnologas, profesorius, kartu muziejų apžiūrėjome. *Žinom, žinom, muziejus labai svarbu...* Tuose žodžiuose buvo labai daug ironijos.

Paskui atsigavome. Prie mūsų prikibo įkaušęs amerikietis žurnalistas, Suomijoje išmokęs rusiškai. Jis tuo metu kaip tik keliavo namo. Tauskė visokius niekus, pradėjo aiškinti, kad galįs priėti prie bet kurios iš laive esančių panelių ar ponių. Nors jis plaukė trečia klase, o mes antra, bet per pietus vis stengdavosi prisėsti prie mūsų. Kaip užsieniečio jo ten nedrįsdavo išprašyti.

Kaip tarybiniai žmonės tikriausiai įtarė, kad vyrukas provokatorius?

Nemanau, kad provokatorius. Žurnalistas, matyt, norėjo parašyti reportažą apie savo kelionę, jam buvo įdomu, kaip mes reaguosime į viešus, taip pat ir prieš mūsų gyvenimą nukreiptus pareiškimus. Tačiau tai buvo ne politiniai išpuoliai, bet daugiau noras patirti gyvenimiškų pastebėjimų, deja, daugiausia netaktiškų, vulgarių, užgaunančių žmogaus orumą.

Kartu keliavo rašytojas M. Sluckis. Jis žiūrėjo, žiūrėjo į amerikiečio išpuolius ir sako lietuviškai: *Na, bet vyruko išvaizda labai panaši į Jėzaus Kristaus*. Bent jau kalbos nuotrūpą tas amerikietis žurnalistas suprato ir gyvai sureagavo: *Ką, aš Jėzus Kristus?* Ar tik ne pats M. Sluckis jam ir sako: *Kartais gamta žiauriai apsirinka: išvaizda viena, o turinys – visai kitas*.

Tikriausiai nereikia sakyti, kad netoliese sėdėjo ir tie, kam pagal pareigas ir priklausė sėdėti. Po to mūsų taktiško atkirčio, vyrukas daugiau prie mūsų stalo nepasirodė. Džiaugėmės, kad niekas nesikabinėjo. Užtat buvome labai pagerbti aptarnaujančio laivo *Baltika* personalo: mūsų klausdavo, ar nenorime geresnių valgių, šio ir ano. Buvo labai paslaugūs. Mūsų kompanionų nieko panašaus neklausinėjo. Žodžiu, įgijome pagarbą ir pasitikėjimą.

Mat pavyzdinčiai, kaip ir dera tarybiniam piliečiams, „sudorojote“ imperializmo pasiuntinį.

Sudorojome ir atgavome kontradmirolą „pagarbą“. Dabar apie tai, kaip mes pralaimėjome. Atvykome į Kopenhagą, buvome apgyvendinti *Cosmopolit* viešbutyje. Tik įsivaizduokite, kokia nepagarba: mus, tarybinius piliečius, privertė gyventi viešbutyje *Cosmopolit*.

Kol įsikūrėme viešbutyje, atėjo vakaras. Nutarėme išeiti pasivaikščioti. Po vieną neleidžia, reikia eiti visai 30 žmonių grupei. Galima tik įsivaizduoti. Gauja, kurios priekyje eina vedlys, rodos, etatinis saugumietis su miesto žemėlapiu. Vedė, vedė ir nuvedė į jūrininkų kvartalą, kur buvo nemažai linksmy mergaičių įstaigėlių. Zaremba rinktiniais rusiškais žodžiais tą vedlį iškoneveikė, girdi, jei nesupranti, ką žemėlapis rodo, tai neimk į rankas...

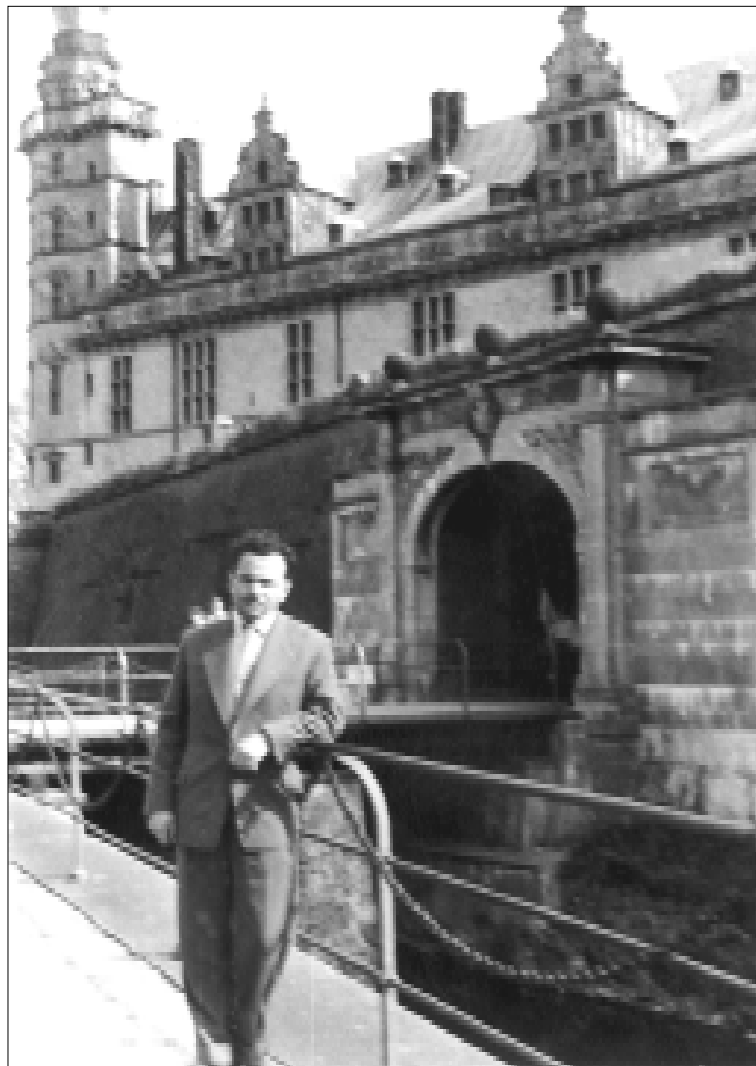
Visiems buvo griežtai įsakyta grįžti į viešbutį. Grįžome į *Cosmopolitą* ir tą dieną baigėsi mūsų pažintis su Kopenhaga. Viešbutyje Zaremba moterims liepė eiti miegoti, o vyrams įsakė rinktis į susirinkimą. Susėdome vestibulyje ir Zaremba pradėjo aiškinamąjį darbą. Sako: *Aš mačiau, kad jūs tame kvartale buvote linksmai nusiteikę. Eikite, vaikinai, ramiai miegoti. O tai dar kokį užkratą parsinešite...*

„Nusižengimų“ daugėjo...

Kontradmirolas protino mokslo daktarus ir docentus, inteligentus, kaip kokius nuo pavadžio nutrukusius savo „matrosus“. Gavote geros profilaktikos. Galiu įsivaizduoti J. Jurginio veidą, žmogaus, kuriam jau buvo tekę tarpukariu gyventi Švedijoje, JAV.

Zarembos akyse vėl nusižengėme Norvegijoje. Jo supratimu, padėtis buvo nepaprasta, nes virš Uralo buvo numuštas JAV žvalgybinis lėktuvas, pilotuojamas Pauerso. O jis skrido iš Norvegijos... Osle buvo švenčiama Konstitucijos diena, regis, gegužės 5-oji. Mus tos dienos proga pakvietė į parodą, kuris vyko priešais karaliaus rūmus. Balkone pasirodė pats karalius su kronprincu, jaunimas buvo apsirengęs senų laikų kariuomenės įvairių dalinių uniformomis, griežė orkestras. Buvo įdomu stebėti. Tik apsidairę stauga pamatėme, kad nė vieno mūsų šio

Nukelta į 13 p.

Vytautas Merkys prie Elsinoro pilies Danijoje, 1960 m.

Guenter'is Verheugen'as – LTU Garbės daktaras

Rugsėjo 2 d. Europos Komisijos vicepirmininkui, atsakingam už verslą ir pramonę Guenter'ui Verheugen'ui (Giunteriui Ferhoigenui) buvo iškilmingai įteiktos Lietuvos teisės universiteto Garbės daktaro regalijos ir diplomai. Šių metų balandį už reikšmingą indėlį remiant Lietuvą eurointegraciniuose procesuose, demokratiškumą ir toleranciją palaikant Lietuvos teisės universiteto pastangas aktyviai įsijungti į bendrą Europos aukštojo mokslo ir studijų erdvę Europos komisariui Universiteto Senatas suteikė Garbės daktaro vardą.

Dėkodamas už priėmimą į garbingo universiteto akademinę bendruomenę bei paskutinį kartą pasisakydamas kaip ES komisaras plėtrai, G. Verheugen'as išreiškė pasididžiavimą lietuvių tauta: *Dėkoju už Lietuvai patirtą pasitikėjimą ir draugiškumą. Pastaraisiais metais mane su Lietuva siejo ypatingas ryšys. Praėjus penkeriems bendro darbo metams aš suvokiū, kad Lietuva yra deimantas Europos karūnoje.* Europos Komisijos vicepirmininkas pabrėžė, kad lietuviai gali didžiuotis, praturtinę Europos istoriją: *Jie buvo pačiame įvykių sūkuryje. Jie išjudino Sovietų imperijos pamatus ir iškovoję laisvę bei nepriklausomybę.*

G. Verheugen'as įsitikinęs, kad Lietuvos integracija į Europą „niekada nebuvo vien tik elito iniciatyva vykdomas projektas“, – 1991-aisiais pėrėmė likimą į savo rankas, visi šalies piliečiai sunkiai ir nenuilstamai dirbo, kad atvertų sau kelią į Europos tautų šeimą: *Vargu ar kas būtų išdrįšęs 1999 m. paaukoti lažybose bent litą ar eurą, teigdamas, kad jau 2004 m. Lietuvos politikai dirbs Europos Parlamente, viena Lietuvos atstovė bus deleguota į Europos Komisiją, o Lietuvos ministrai posėdžiaus Europos Sąjungos Ministrų tarybos posėdžiuose.* Europos komisaro teigimu, ne kiekviena ES nare tapusi valstybė gali pasigirti tokia sėkme ir įvertinimu.

Tuo pačiu Lietuvos teisės univer-

siteto Garbės daktaras G. Verheugen'as pažymėjo, kad Lietuvai įstojus į ES su kitomis valstybėmis narėmis tenka dalytis bendra atsakomybės našta: *Šiandien Lietuva tampa Europos veidrodžiu: kiekvienas, žvelgdamas į Lietuvą, mato ne tik lietuvių tautą, bet visos Europos Sąjungos veidą.* Europos Komisijos vicepirmininkas išreiškė viltį, kad Lietuva bus ta valstybė, į kurią su pasitikėjimu ir siekiu glaudžiai bendradarbiauti at-

žmogaus teisėms, visų ES piliečių gerovės dabar ir ateityje kūrimu, puoselėtoja. Prorektorius teigimu, per penkerius darbo Europos Sąjungos plėtros komisaru metus G. Verheugen'as nuolat pabrėžė mokslų, ypač socialinių ir humanitarinių, vertę kuriant pirmąją pasaulyje žinių visuomenę. Prieš porą mėnesių Bratislavoje vykusioje konferencijoje G. Verheugen'as yra pareiškęs, kad Europos Sąjunga nėra tik pieno

Rektorius prof. Alvydas Pumputis Guenter'ui Verheugen'ui įteikia Garbės daktaro diplomą

eityje žvelgs kaimyninė Kaliningrado sritis, taip pat kitos Rytų valstybės – Rusija, Baltarusija, Ukraina.

Pristatydamas inauguruojamąjį Garbės daktarą G. Verheugen'ą ir jo nuopelnus tiek rengiant Lietuvą narystei ES, tiek visai Europos integracijos politikai, Lietuvos teisės universiteto Mokslo prorektorius prof. dr. Vidmantas Egidijus Kurapka gerbiama sveičia apibūdino kaip vieną pagrindinių sėkmingos Europos Sąjungos plėtros architektų ir ryžtingą Europos vienybės idėjos, pagrįstos taikos ir saugumo politika, pagarba

kvotos ir muitai. Tai kur kas daugiau – stabilumas, taika, santarvė, augimas, klestėjimas.

Iškilmingame akte, kurį vedė Lietuvos teisės universiteto Senato pirmininkas doc. Vytautas Pakalniškis, dalyvavo LR Seimo Pirmininkas Artūras Paulauskas, Ministras Pirmininkas Algirdas Brazauskas, užsienio reikalų ministras Antanas Valionis, Konstitucinio Teismo pirmininkas Egidijus Kūris, Europos Parlamento narė dr. Laima Andrikienė, Lietuvos mokslo tarybos pirmininkas prof. habil. dr. Eugenijus Butkus, Lietuvos

Lietuvos teisės universiteto Garbės daktaras Guenter'is Verheugen'as skaito inauguracinę paskaitą

mokslo akademijos prezidentas akad. Zenonas Rokus Rudzikas, aukštųjų mokyklų rektoriai, Seimo ir Vyriausybės nariai, ES šalių ambasadoriai, Universiteto bendruomenės nariai ir žiniasklaidos atstovai.

Ir Seimo Pirmininkas Artūras Paulauskas, ir Ministras Pirmininkas Algirdas Brazauskas savo sveikinimo kalbose Lietuvos teisės universiteto Garbės daktarui G. Verheugen'ui dėkojo už žmogiškai šiltą ir atvirą bendravimą bei draugiškus ir labai naudingus patarimus, padėjusius Lietuvai pasirėngti narystei Europos Sąjungoje.

Europos Parlamento narė dr. Laima Andrikienė Lietuvos teisės universitetą, išsikovojoji savo vietą bendroje Europos aukštojo mokslo ir studijų erdvėje, pavadino atgimusios Lietuvos, kurios viziją matė ir jos integraciją į ES rėmė G. Verheugen'as, simboliu. Apie viso Lietuvos mokslo bei Lietuvos teisės universiteto pripažinimą Europoje ir pasaulyje liudija ir tai, jog šią vasarą San Paule (Brazilija) vykusiame Tarptautinės universitetų aso-

ciacijos kongrese Lietuvos teisės universiteto rektorius prof. Alvydas Pumputis išrinktas Tarptautinės universitetų asociacijos Tarybos nariu.

Dr. L. Andrikienė pasidžiaugė, kad nuo lapkričio 1-osios darbą pradėsiančioje naujoje Europos Komisijoje G. Verheugen'ui patikėtas atsakingas viceprezidento ir komisaro, atsakingo už pramonės ir įmonių politiką bei Lisabonos strategijos įgyvendinimą, postas, įtakosiantis ir Europos universitetų ekonominį statusą bei padėtį konkurencingoje pasaulio akademinėje erdvėje.

Po iškilmingos Europos Komisijos vicepirmininko, Lietuvos teisės universiteto Garbės daktaro G. Verheugen'o pagerbimo ceremonijos įvyko trumpas garbingo svečio susitikimas su Lietuvos aukštųjų mokyklų rektoriais, kuriame buvo akcentuoti Lietuvos universitetų integracijos į Europos bendrąją aukštojo mokslo ir studijų erdvę reikalai.

Dalia Nakutyė

Guenter'is Verheugen'as pasirašo LTU Garbės sveičių knygoje

Garbų sveičia sveikina Lietuvos mokslo tarybos pirmininkas prof. Eugenijus Butkus

Tęsinys. Pradžia Nr. 11

Asimiliacija spartėja

Lietuvišką šios žemės savitumą išlaikė ne tik ežerų bei upių pavadinimai, bet ir žmonių pavardės. Populiariausia Suvalkų lenkų pavardė – Ožkinis. Tik įdomiausia, kad tie Ožkiniai Lenkijoje nežino, ką jų pavardė reiškia ir iš ko kilusi. Beje, Punksko valsčiuje yra ir to paties pavadinimo kaimas – Ožkiniai.

Lenkijos Suvalkijoje lietuvių asimiliacija ypač spartėjo po Antrojo pasaulinio karo. Tai, ko gero, nesietina su valstybės vykdoma politika, kuri lietuviams būtų nepalanki ar priešiška. Tarpukariu, ypač prieš Pirmąjį pasaulinį karą, gyvenimo sankloda buvo tokia, kad savo dzūkiškame sodžiūje žmogus galėjo nugyventi visą gyvenimą. Nebent prieš Vėlykas nuvykdavo į Seinus nusipirkti silkių, druskos, cukraus, na, dar vinių. Ir tai buvo toliausia jo gyvenimo kelionė. Net ir Seinuose niekas iš to dzūko nepaverždavo jo gimtosios kalbos ar tarmės, nes vietiniai žydėliai, kurių rankose buvo visa prekyba, taip pat puikiausiai susikalbėdavo lietuviškai. Apskritai žydai prekybininkai kalbėjo visomis kalbomis, kokiomis tik reikėjo, vadinas buvo stebėtinai komunikacijos tarp tautų atstovai. O sodžiaus dzūkeliui be bažnyčios, parduotuvės bei turgaus beveik niekur kitur lankytis ir nereikėjo. Jie galėjo nebendrauti net su kaimynais lenkais iš gretimo kaimo, nes viskuo apsirūpindavo patys iš savo ūkio. Siūdindavosi „šūbas“, ausdavosi kasdienius drabužius, pasigamindavo medžiokus (kurpes, klumpių analogą).

Po Antrojo pasaulinio karo atsirado daugybė naujų poreikių: jau teko pirkti mineralinių trąšų, statybinių medžiagų, įvairiausių plataus vartojimo prekių. Negana to, apskrities centre teko rūpintis įvairiausiai leidimais, dokumentais, mokėti mokesčius, o valdininkai, kaip žinome, buvo lenkai. Su dzūkiška tarme neišsiversi. Radijas, televizija gyvenimo ratą taip pat suko vis didelei tautai naudinga linkme – juk kitaip gyvenime ir nebūna.

Ar ilgai šis kraštas išsaugos čia dar gyvus lietuviškumo pėdsakus? Neilgai, jei padėtis klostysis taip, kaip klostosi dabar. Tokia mūsų vedlio Eugenijaus Petruškevičiaus nuomonė.

Tačiau nerimaudami dėl kaimyninėje valstybėje dar gyvų lietuviškumo šaknų likimo, ar neturėtume daugiau rūpintis ir lietuviškumu savo šalyje? Vilnių lyg piktšasčiai apėmę svetimžodžiai gatvių iškabose ir reklamos. Jei per nepriklausomybės metus daugiau kaip 330 tūkst. Lietuvos piliečių laimės ir baltesnės duonos ieškoti išvyko į Vakarų šalis, tai ar ne nuostolis Lietuvos lietuviškumui? Prognozuojama, kad Lietuvai dabar tapus Europos Sąjungos nare, dar apie 600 tūkst. mūsų šalies gyventojų gali išvykti į Vakarų. Vargu, ar dauguma jų grįš į tėvynę, ar su ja susies savo vaikų likimą.

Kur pagerbtas knygnešys Povilas Matulevičius

Pakeliui į Punkską išvystame lietuvišką etnografinę sodybą. Tai mini skansenas, veikiantis nuo 1992 m., jame kasmet vyksta Klojimo teatrų festivaliai. Veikia ir Juozo Vainos etnografinis muziejus. Kuriamas ir etninės kultūros centras. Nuo 1995 m. rengiami Lenkijos tautinių mažumų susitikimai.

Įvažiuojame į Palenkės vaivadijos valsčiaus centrą Punkską, įkurtą 1597 metais. Tai nedidelis miestelis, kuriame yra apie

Kelionė į Seinus, Punkską ir senąją jotvingių žemę (5)

Eugenijus Petruškevičius pasakoja, kaip prie Punksko atsirado knygnešiui Povilui Matulevičiui skirtas atminimo akmuo

Atminimo lenta akmenyje

1200 gyventojų. Beje, Punkskui skirtame interneto tinklapyje pateiktas kitas skaičius – 1050. Tačiau kalbant apie lietuviškumą, Lenkijoje Seina ir Punkskas yra bene lietuviškiausios vietovės, tad visai suprantama, kad joms skiriamas ir ypatingas Lietuvos spaudos dėmesys.

Punksko valsčiuje yra 33 kaimai, kuriuose gyvena 4635 žmonės, iš jų apie 80 proc. lietuvių. Pačiame Punkske yra ne tik valsčiaus, bet ir parapijos centras. Beje, valsčiaus ir parapijos ribos nesutampa. Antai Smalėnai priklauso Punksko valsčiui, bet sudaro atskirą parapijos centrą. Jam priklauso keli. Dar keli Punksko valsčiaus kaimai priklauso Seinų parapijai. Savo ruožtu keli Šipliškių valsčiaus kaimai įeina į Punksko parapijos sudėtį. Iš viso ją sudaro 38 kaimai, kuriuose gyvena 4100 parapijiečių.

Važiuojant per Punkską, akį traukia lenkiški užrašai, kviečiantys užkąsti pas Algį, Valdą ar Rimą, pasėdėti kavinėje Sodas. Pasitaiko ir vie-

nas kitas lietuviškas užrašas.

Vis dėlto E. Petruškevičius mums dar nesiuo pernelyg įsijausti į Punksko lietuvių reikalus, ir kviečia pirma užvažiuoti šiek tiek už Punksko, kur kelių kryžkelėje dunkso didokas akmuo, pastatytas knygnešiui Povilui Matulevičiui atminti. Užrašas lietuvių kalba skelbia: *Liaudies švietėjui, knygnešiui Povilui Matulevičiui 1840–1929. Dėkingi tautiečiai 1956 m. Kreivėnai, Sūduva.* Išskalti Gedimino stulpai. Padėta ir nevystanti gėlytė, kokios įprastos Lenkijoje.

Pasak E. Petruškevičiaus, šiais metais Lenkijos lietuviai labai iškilmingai minėjo lietuviškos spaudos atgavimo šimtmetį. Buvo prisiminti ir knygnešiai, kurie spaudos draudimo laikotarpiu (1864–1904 m.) iš Prūsijos lietuviškus spaudinius gabendavo į Rusijos sudėtyje buvusią Lietuvą. Povilas Matulevičius buvo akmenkalys, labai neturtingas žmogus, gaminęs girnų akmenis. Apie tai primena ir girnų akmuo, įmontuotas prie jam skirto paminklinio akmens. Beje, akmenkalys P. Matulevičius Punksko bažnyčiai padarė akmeninius laiptus. Tad parapijiečiai, eidami melstis, visada geru žodžiu gali paminėti šį žmogų.

Kaip akmenį rovė

Įdomi paminklinio akmens knygnešiui atsiradimo istorija. Netoli nuo šių vietų, kur dabar stovi akmuo, buvo vieno žmogaus sodyba. Jo laukuose gulėjo šis didelis riedulys, labai trukdęs žemdirbystės darbams, ypač kai Lenkijoje buvo pradėti naudoti pirmieji kombainai ir traktoriai. Kombainas to akmens luito negalėdavo apvažiuoti, todėl kantrybės ne-

tekęs sodybos šeimininkas nutarė akmenį susprogdinti. Buvo išgręžtos skylės, jau norėta kalti medinius pleištus, ant kurių būtų pilamas vanduo – šlapi pleištai plėstųsi ir sprogdintų akmenį.

Taigi gražuolis kauko riedulys buvo pasmerktas, bet vienam šviesesniajam kaimiečiui pačiu laiku topelėjo mintis išsaugoti tokį didelį ir išvaizdų akmenį. Pirmiausia pamėgino iš žemės išrauti. Atvarė bene penkis traktorius, tarp jų ir du vikšrinus. Išrovė kaip ropę tą akmenį ir

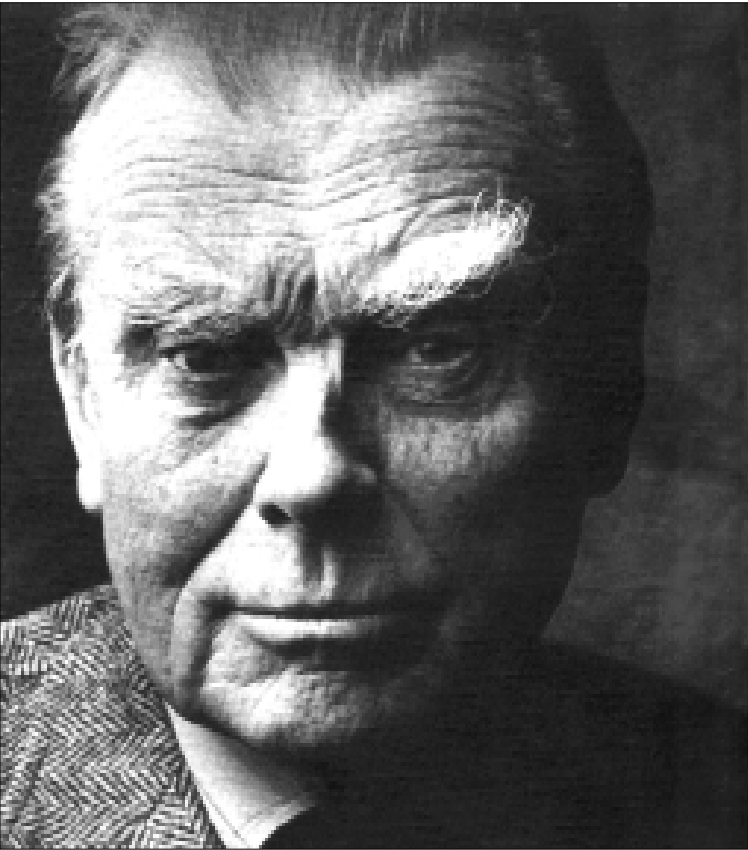
Šis stogastulpis prie Punksko mokyklų komplekso žymi lietuviško švietimo Punksko 400 metų sukaktį

atbogino prie kelio. Praėjus kuriam laikui kažkurį vietinį lietuvių aplankė dar viena išganinga mintis: prie akmens pritvirtinti atminimo lentą ir taip pagerbti kadaise čia gyvenusių akmenkalį knygnešį Povilą Matulevičių. Taip ir buvo padaryta.

Atminimo lenta išliedinta Lietuvoje. Šitai 1956 m. padarė Kauno politechnikos instituto (dabar Kauno technologijos universitetas) komjaunuoliai. Jei mėgintume labiau taikytis prie šių dienų realijų, sakytume, kad tą atminimo lentą išliedino Kauno politechnikos instituto darbuotojai, dėstytojai, gal ranką pridėjo ir studentai, tačiau tai būtų akivaizdus mėginimas ne atspindėti tikrovę, bet mėginti ją savaip perdirbti, kurti meninę ar ideologinę realybę. To visai nenorime, nes ir taip ilgai gyvenome iškreiptų veidrodžių pasaulyje. Jei E. Petruškevičius teigia, kad atminimo lentą liedino komjaunuoliai, mes šią žinią taip ir perteikiame, nepriklausomai nuo to, ką patys manome apie buvusią komjaunimo organizaciją. Ne paslaptis, kad komjaunimui kartais būdavo priskiriami nuopelnai, kurie priklausė ne vien komjaunuoliams. Tačiau tiesa ir tai, kad kauniečiai sugebėjo pagaminti ir Lenkijoje pritvirtinti atminimo lentą, kurią pakabinti to meto Lietuvoje gal ir nebūtų įmanoma.

Akmens šventinti neleido

Tai nebuvo paprasta užduotis. Atminimo lentą teko slapta pervežti per valstybinę sieną. Punksko kunigas, sužinojęs apie būsimas atminimo akmens lietuviui knygnešiui atdengimo iškilmes, pareiškė norą pašventinti akmenį. Negana to, ant akmens kunigas pageidavo įmontuoti kryžių. Ir ne kokį mažą, simbolinį, bet didelį ir iš tolo matomą. Tačiau vietiniai žmonės norėjo turėti paminklą knygnešiui, o ne šventajam, tad ir pasaulietinį paminklą nuo religinio, aišku, sugebėjo skirti. Todėl atsisakė ant akmens statyti kryžių.

Nuotrauka iš Poetų archyvo internete

Išėjus Česlovui Milošui, Lietuva neteko dalelės savęs

jos vertėjas), pedagogas, filosofas ir t. t. – prideda ir dar vieną žodį – istorikas. Nuo savęs pridursime: istorikas, kuriam praeitis skirta apmąstyti dabartį ir giliai suvokti, pastebėti bei išryškinti ateities ženklus dabartyje. Č. Milošo išvalgų, ko gero, galėtų pavydėti ne vienas mąstytojas. Šis žmogus niekada nebuvo pamiršęs savo gimtinės Lietuvos, kuriai visada jautė ypatingą šilumą.

* * *

Būtų naivu manyti, kad įvairialkalbė ir įvairiakultūre aplinka, kurioje augo bei brendo Č. Milošas,

ugdė vien tik humaniškus augančio vaiko polinkius. Vaikystėje jis matė dvaro ir aplinkinių valstiečių santykius, Lietuvoje pradėtosios žemės reformos peripetijas, kylančias lietuviško nacionalizmo apraiškas, atviresnių ar labiau užslėptų neapykantos dvarininkams proveržių. Tačiau jo paties šeimoje diegti principai buvo grindžiami pagarba Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Abiejų Tautų Respublikos praeičiai ir tradicijai. Šėteniuose Č. Milošas gyveno iki 1920 m., kol persikėlė į Vilnių, kuris, galima sakyti, ir tapo tikrai-

siais jo namais. Čia mokėsi lenkiškoje mokykloje, studijavo Stepono Batoro universitete. Nors Vilniaus kraštas ir buvo prijungtas prie Lenkijos, studentas Č. Milošas slapta pereidavo demarkacinę liniją ir praleisdavo vasaras atostogas gimtuosiuose Šėteniuose.

* * *

Priverstas 1945 m. apleisti gimtąjį kraštą, Č. Milošas vis dėlto liko su juo – savo prisiminimuose ir apmąstymuose. Autobiografinėje knygoje *Isos slėnis* (1955 m.) per bręstančio vaiko regėjimo prizmę rašytojas perteikia sudėtingo istorinio laikotarpio peripetijas. Kalbėdamas apie kasdienes žmones supančius paprasčiausius dalykus, Č. Milošas sugebėjo pasakyti nepaprastai daug. Skaitydami jo kūrybą, kiekvienas joje atrandame ir dalelę savęs. Tai glūdi giliai, tik reikia pažadinti, prikelti, kartais pasąmonės nuojautoms suteikti prasmės ir aktualumo.

Regis, tokie paprasti žodžiai, pastebėjimai, o kaip jie jaudina, kelia virpulį, iš pasąmonės gelmių žadina, prikelia ir verčia gyventi kiekvieno iš mūsų asmeninės patirties prisiminimus. Kasdienį gyvenimą rašytojas prisodrina prasmingumo, suvokimo, kad tame paprastume ir glūdi didžiausia bei giliausia prasmė. Kiekvienas turime savąjį *Isos slėnį* (Č. Milošui – tai užkoduotas Nevezio pavadinimas), pirmuosius savo atradimus, mažyčius džiaugsmus ir dideles netektis. Pasirodo, kad gyvenimas prie „Isos“ – tai nėra tuščiai nugyventas laiko tarpasnis, ne drugeliui duotas vienadienis šokis saulės nutviekstoje žydinčių gėlių pievoje. Kiekviena gyvenimo akimirka, nepriklausomai nuo žmogaus vietos žemėje, ir laiko, kuris jam duotas gyventi, jaučiančiai ir mąstančiai būtybei gali teikti amžinatvės jausmą.

* * *

Po ilgos pertraukos, 1992-aisiais Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, Č. Milošas vėl atvyko į Lietuvą. Buvo pakviestas kaip literatas. Vilniuje, bazilijonų vienuolyno patalpose esančioje Konrado celėje vyko literatūriniai skaitymai.

Gedimino Žemlicko nuotrauka

Šv. Jonų bažnyčioje ant molberto – poeto Česlovo Milošo nuotrauka

Atkelta iš 1 p.

neriekia dalintis, neberekia spręsti neišsprendžiamų klausimų, kas kam priklausau. Iš kultūros kilmingųjų, iš didžiųjų nepriklausomųjų kiekviena tauta, kiekviena kalba ir kiekvienas žmogus pasiima tiek, kiek pajėgia. Citatoje pasiūlytas, ko gero, teisingiausias kriterijus, kaip reikia dalyti nepadalijamus dydžius. Tokios asmenybės kaip Adomas Mickevičius, Jurgis Giedraitis, Česlovas Milošas yra pernelyg didelės, kad būtų pavaldžios paprastiems aritmetikos veiksmams. Jos gyvuoja ir gyvuos kitų dimensijų visatoje, kur aritmetika nelabai gali padėti.

Kita vertus, egzistuoja žmogaus psichologija, su kuria negalima nesiskaityti. Jei yra neišsprendžiamų klausimų, tai visada kils ir noras juos spręsti, klibinti pamatus. Paprasta žmogiška silpnybė, o gal priešingai – stiprybė, nuo kurios ir prasideda kelias į platų pažinimą. Taip pat ir link savęs.

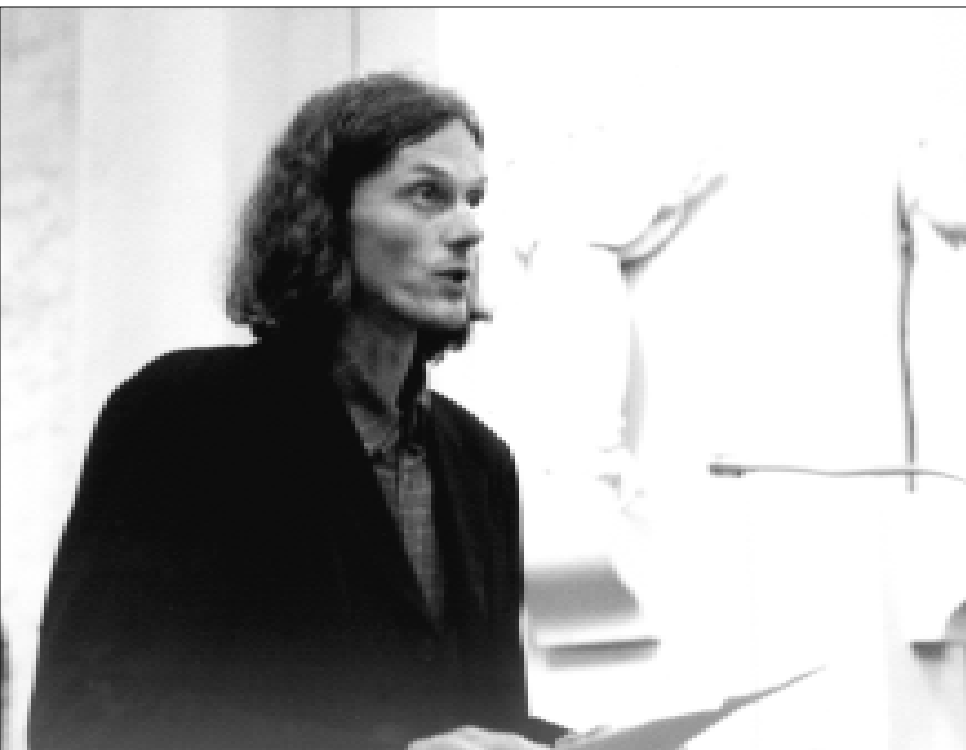
* * *

Prof. Vytauto Landsbergio rankose mažytė kišeninio formato knygelė *Gimtoji Europa*. Šį eseistikos tomelį Č. Milošas išleido 1959 m., gyvendamas Paryžiuje. V. Landsbergio slapta į Lietuvą parsivežtas tomelis, regis, buvo išspausdintas 1980 metais. Specialiai skirtas įsidėti į kišenę, jei tektų pervežti per

Poetas Česlovas Milošas

sieną, ką, beje, ir padarė prof. V. Landsbergis tais laikais, kai Europa buvo perskelta į *šiapus* ir *anašus*. Tik tokia dramatiško likimo asmenybė kaip Č. Milošas, pats visu savo gyvenimu patyręs XX a. pirmojoje pusėje Europai skirtus išmėginimus, toje Europos naktyje galėjo išvelgti spingsinčius šviesulius. Pranašiška knyga, nes suksaldytame žemyne išvelgti būsimos vienijimosi pradmenis galėjo nebent pranašas. Todėl Č. Milošas ir vadinamas vienu šviesiausių ir išvalgiausių XX a. antrosios pusės Europos protų.

Dr. Juozas Tumelis priminė Č. Milošo kažkuria proga pasakytus žodžius, kad Europos vienijimas prasidėjo visai ne nuo Anglijos ir plieno sąjungos XX a. viduryje, o nuo Abiejų Tautų Respublikos, kuri gyvavo nuo 1569 m. iki 1795 metų. Vadinasi, Lietuva ir Lenkija buvo vienijimosi proceso Senajame žemyne pradininkės bei pirmosios dalyvės. Mūsų valstybių indėlis į Europos geopolitinius procesus išties labai reikšmingas, tik gal mes patys tai ne visai įsisąmoninome. Č. Milošas apie tai mąstė ir tai priminė XX a. antrosios pusės Europai. Dr. J. Tumelis, vardydamas prie šios asmenybės derančius apibūdinimus – poetas, prozininkas, eseistas, vertėjas (taip pat ir *Bibli-*

Atsisveikinimo žodį Šv. Jonų bažnyčioje taria poetas Eugenijus Ališanka ir dr. Juozas Tumelis

Č. Milošą priėmė ir Lietuvos Atkuriamojo Seimo-Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas Vytautas Landsbergis. Kas labiausiai nustebino prof. V. Landsbergį? Jam poetas buvo pažįstamas iš raštų kaip nepaprastai gilus mąstytojas, moralinis ir visuomeninis autoritetas, tikslas ir perveriančio žodžio meistras. Tačiau V. Landsbergio kabinete, bent taip atrodė pačiam šio kabineto šeimininkui, garbingasis svečias nieko ypatingo nedeklaravo, išpūdingų sentencijų nežarstė. Paprasčiausiai buvo malonus ir šiltas žmogus, besidžiaugiantis jau vien tuo, kad štai jis veikia pusės šimto metų vėl širdžiai brangiose vietose, pasaulio reikalai keičiasi į gera, jau matyti naujos ir vieningos Europos ateities horizontas. Argi ne šito jis labiausiai troško, teigė visa savo kūryba.

Įdomu, ar V. Landsbergis to susitikimo metu Č. Milošui parodė tą mažytę knygėlę *Gimtoji Europa*, kurią sovietmečiu slapta atsivežė iš Lenkijos į Lietuvą? Apie tai profesorius neužsiminė, bet kalbėjo apie Č. Milošo teigtą žmoniškumo ir tautiškumo jungtį, tą sampratą, kuri mums nepaprastai svarbi. Labai gerbdamas kiekvieną atskirą tautą, Č. Milošas negalėjo pakęsti bet kurios tautos sudievinimo kitų sąskaita. Žmones rūšiuojantis nacionalizmas šiai asmenybei buvo visiškai nepriimtinas. Nepataikaudamas nė vienai tautai, jis sugebėjo kiekvienos iš jų istorinėje patirtyje pirmiausia matyti tai, kas pozityvu, kas išaukština žmogų. Jis pasakė labai daug gilių tiesos apie Lietuvos lenkus, kurie juk turi visišką teisę būti tuo, kuo patys nori. Lygiai tą patį galima pasakyti ir apie bet kurios kitos tautos atstovus.

Č. Milošas savo kūryboje kalba apie *ypatingos optikos* galią, kurią juk esame patyrę kiekvienas. Kaip atsitinka, kad iš prigimties dori, geri žmonės, sugebantys skirti gerį nuo blogio, dorą nuo amoralumo, griežtai smerkiantys šovinistinius išpuolius, vis dėlto nejučia labai lengvai pasiduoda mąstymo kliūšėms bei stereotipams? Istorinė sandrauga, kurios istorinis vardas Abiejų Tautų Respublika, lenkiškuose vadovėliuose staiga virsta tiesiog Lenkijos praeitimi. Lietuvos didysis kunigaikštis, būsimasis Lenkijos ir Lietuvos karalius Jogaila lenkiškose mokyklose pateikiamas kaip kilnumo ir taurumo pavyzdys, o jo pusbrolis Vytautas visada pristatomas kaip santarvės ir ramybės drumstėjas, tikras piktadarys. Įdomiausia, kad lietuviškose mokyklose Vytautui piešiama kilnumo ir riteriškumo aureolė, o jo pusbrolis Jogaila pateikiamas kaip tikrų tikriausias lenkų politikos inagis.

Ar bereikia sakyti, kad baigusieji lenkų ir lietuvių mokyklas, neranda bendros kalbos ir istorijos požiūriu, ir tarpusavio santykiuose, gyvena pagal *ypatingos optikos* suformuotą santykį su savo valstybės praeitimi.

Č. Milošas buvo asmenybė, sugebėjusi išaugti iš ankštų vaikystės drabužių. Vis dėlto jis ne viską atmetė, išsaugojo tai, kas iš šeimos ir aplinkos perimtoje patirtyje labiausiai vertintina bei visiems priimtina. Tolerancija, humaniškumas, moralumas – tai pagrindai, ant kurių buvo statomas Č. Milošo dvasinis ir intelektualinis rūmas. Pirmiausia jis mokė būti Žmogumi. Sunki misija, toli gražu ne visiems priimtina ir palankiai sutinkama. Kad kitą priimtumė tokį, koks yra, pirmiausia tenka įveikti savyje išsikerėjusius stere-

otipus. Ne visiems lengvai įveikiamas kelias. Net ir Č. Milošo laidojimo dieną Krokuvėje į gatves išėjo grupė asmenų, protestuojančių prieš sprendimą Poetą palaidoti Lenkijai ir lenkų kultūrai labiausiai nusipelnusių žmonių amžino poilsio vietoje – Paulinų vienuolyno rūsyje. Matyt, pačiai Lenkijos visuomenei nelengva buvo apsispręsti, jei laidojimo vieta buvo ieškoma net 13 dienų.

Įdomu, kad per Lietuvoje matomą Lenkijos televizijos kanalą tie protestuotojai buvo pavadinti *grupe jaunuolių*, o per Lietuvos televiziją – *lenkų nacionalistais*. Argi ne ta pati keista *ypatinga optika*, vertinant kitą, apie kurią rašė Č. Milošas? Beje, protestuotojai prieš Č. Milošo laidojimą Paulinų vienuolyne savo argumentus motyvavo tuo, kad Č. Milošas labiau nusipelnęs Lietuvai, o ne Lenkijai, tad lietuviai tegul jį ir laidoja savo panteone.

Toli gražu ne visi lenkai taip ma-

Prie molberto su Česlovo Milošo nuotrauka – prof. Vytautas Landsbergis

Atsisveikinant su Poetu žodį taria prof. Viktorija Daujotytė

no. Č. Milošas savo gyvenimu įrodė, kad verta ir reikia sakyti tiesą, – teigė Lenkų instituto direktorė Malgožata Kasner, – *nes padorumas, gėris ir teisingumas – tai nekintančios ir neliečiamos vertybės*. M. Kasner pirmoji pažintis su Č. Milošo poezija vyko Lenkijai dramatiškame XX a. devintajame dešimtmetyje, kai būdama licėjaus mokinė pirmą kartą išgirdo poeto vienos poemos posmus. Tai padarė didelį įspūdį, ji dažnai prisimindavo tuos fragmentus. Vėliau daug kartų teko susidurti su poeto kūryba, jo pranašiškais žodžiais. Su Meistru, Nobelio premijos laureatu, susitiko Vilniuje 2000 m. spalį, kai teko įgyvendinti bendrą lenkų, lietuvių ir vokiečių projektą *Pokalbiai apie atminties ateitį*.

Tuo metu Vilniuje lankėsi Č. Milošas, lenkų poetė Wisława Szymborska (Wisława Szymborska), vokiečių rašytojas Giunteris Grasis (Günter Grass) ir lietuvių poetas, vertėjas bei rašytojas Tomas Venclova. M. Kasner prisimena ją apėmusį jaudulį. Ji pasijuto tarsi licėjaus mokinukė, kurią profesorius Č. Milošas staiga paklaus to, ko ji neįstengs atsakyti. Tačiau to nebuvo.

Prabėgus ketveriems metams nuo paskutinio Č. Milošo apsilankymo Vilniuje, to projekto vienai iš organizatorių atrodo ypač svarbu, kad būtų šandien lietuviai, lenkai, žydai, rusai ir baltarusiai, vienu žodžiu tariant, vilniečiai atsimintų ne visada malonius, bet sąžiningus Č. Milošo žodžius, pasakytus ieškant tiesos. Senieji Gdansko ir Vilniaus akmenys, anot M. Kasner, šaukiasi tiesos,

kai mąstome apie tai, kokia buvo šių miestų istorija. Atrodo, kad Gdansko ir Vroclavo gyventojai jau išmoko gerbti ir vertinti tai, ką jų miestuose statė bei kūrė ištisos vokiečių kartos. Tai įmanoma tik nebijant ieškoti tiesos taip pat ir apie ten gyvenusius žmones. *Kartais būna sunku tą tiesą priimti, ypač jei tai kito žmogaus tiesa*, – priminė M. Kasner Č. Milošo žodžius.

Ji priminė ir Vilniuje gimusį dailininką Liudomirą Slendzinskį (1889–1980 m.), kuris dėstė Vilniaus Stepono Batoro universitete (1929–1940 m.), Vilniaus dailės akademijoje (1940–1943 m.), o nuo 1945 m. – dirbo Krokuvos politechnikos institute, buvo jo prorektorius bei rektorius (1956–1960 m.). Priverstas 1945 m. apleisti Vilnių, jis nutapė pasakišką šio miesto fejeriją – bažnyčių bokštų ir debesų. Pavadino *Oratorija*. Paveikslas saugomas L. Slendzinskio muziejuje Baltstogėje. Tas paveikslas – tai tremtinio, apleidžiančio gimtąjį miestą, rauda. Ir ta rauda išliks visiems laikams, kai jau nebus kas miesto praeitį skirsto į nugalėtojų ir pralaimėjusiųjų istoriją.

Galimas dalykas, kad L. Slendzinskis ir Č. Milošas dabar susitiko Paulinų vienuolyno rūsiuose, kur palaidoti Lenkijos garsiausias, bet tai jau tik šių eilučių autoriaus spėjimas. Ne mažesne dalimi jie priklauso ir Lietuvai. Žinoma, priklauso tiek, kiek mums patiems bus reikalinga ir kiek sugebėsime paimti iš jų paveldo.

Gediminas Zemlickas

Šv. Jonų bažnyčioje – atsisveikinant su Česlovu Milošu: iš kairės – Virginijus Gasiliūnas, Antanas Valionis, prof. Vytautas Landsbergis, dr. Juozas Tumelis ir kiti

Intelektas – svarbiausia, ką Lietuva gali pasiūlyti pasauliui (1)

Gedimino Zemlicko nuotraukos

Prof. Rimas Vaičaitis

Vasarą Lietuvoje lankėsi Kolumbijos universiteto (Columbia University, New York) profesorius Rimas VAIČAITIS, su kuriuo susitiko ir kalbėjosi *Mokslo Lietuvos vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas*.

Rimas Vaičaitis gimė 1941 m. Šakiuose. 1968 m. baigė Iliojaus universitetą (JAV). Nuo 1970 m. – daktaras (Ph. D.), 1980 m. – profesorius. 1976–1977 m. dirbo Nacionalinėje aeronautikos ir kosminės erdvės tyrimo valdyboje (NASA), Lenglio tyrimų centre. Nuo 1977 m. – Kolumbijos universiteto Gugenheimo lėktuvų struktūros instituto direktorius. Lietuvos MA užsienio nariu išrinktas 1994 m. (technikos mokslai). Mokslinės veiklos kryptys – struktūrinė dinamika, atsitiktiniai virpesiai, skysčių ir kietų kūnų mechanika, vėjo inžinerija, struktūrinė akustika, medžiagų nuovargis.

Kur yra inžinerija, ten ir bendrų darbų galimybė

Gerb. Rimantai Vaičaiti, Jus gerai pažįsta Lietuvos technikos ir technologijos mokslų žmonės. Tačiau kaip Jus reiktų pristatyti tiems, kurie su šiais mokslais neturi didesnių reikalų? Kaip Jūs pats save trumpai apibūdintumėte?

Man artimiausi inžinerijos mokslai. Pagrindinė mano veiklos sritis – technika, daugiausia dirbu statybos inžinerijos, mechanikos ir aeronautikos mokslų srityje. Beje, ir mano baigtieji mokslai Iliojaus universitete yra iš aeronautikos srities. Šiuo metu Kolumbijos universitete Niujorke vadovauju Statybos ir mechaninės inžinerijos katedrai, taip pat esu gana didelės laboratorijos direktorius. Galima sakyti, kad dabar dirbu ir pusiau administracinį darbą.

Ar glaudžiai tenka bendradarbiauti su Lietuvos mokslininkais?

Jau prieš daug metų, gal kokiais 1978 m., Lietuvos mokslų akademija ir Vilniaus universitetas pakvietė mane aplankyti Lietuvą. Vėliau vėl atvykau, užsimezgė ryšiai su Lietuvos mokslininkais, ir da-

bar kasmet atvažiuoju. Glaudžiausiai bendradarbiauju su Kauno technologijos, Vytauto Didžiojo universitetais, dabar ir su Lietuvos žemės ūkio universitetu, kuris taip pat turi Mechanikos skyrių. Palaikau ryšius su Vilniaus universitetu, Lietuvos mokslų akademija. Ankščiau kiek daugiau teko bendradarbiauti ir su Vilniaus Gedimino technikos universitetu. Žodžiu, ten, kur yra inžinerijos, atsiranda ir bendrų darbų galimybės.

Kur ant sienų auga žali doleriai

Kuo įdomus ir ypatingas Kolumbijos universitetas, kuriame jau daug metų darbuojatės?

Tai ketvirtas seniausias Amerikoje įkurtas universitetas. Palyginus su Vilniaus universitetu, jis gana jaunas, nes jam 250 metų. Išaugo iš Anglijos karaliaus Jurgio (George) kolegijos. Pradėjo plėstis, buvo atkeltas į tą vietą, kur ir dabar įsikūręs. Kolumbijos universitetas yra vienas iš aštuonių Amerikos universitetų, kurio pastatai apaugę žaliomis vinkšnomis; juokaujame, kad ant universiteto sienų tarsi žali doleriai auga. Tās aštuonetukas – Harvardas, Jeilis, Prinstonas, Kolumbija, Kornelis,

Pensilvanija, Braunas, Dortmuntas – turtingiausi Amerikos universitetai ir visi yra tarp geriausių. Pravartu turėti mintyje, kad Amerikos universitetuose nepaprastai didelė ir ryški gradacija: yra apie 20 prestižinių, labai aukšto lygio universitetų, kurių dauguma – privatūs, kiti valstijų (pavyzdžiui, Niujorko, Iliojaus, Kalifornijos ir t. t.), o valstybinių išvis nėra. Taip pat yra koks šimtas gerų universitetų, dar apie šimtas – neblogų, o kiti likusieji – nelabai aukšto lygio. Todėl lyginant reiktų visa tai turėti mintyje.

Kolumbijos universitete šiuo metu mokosi apie 22 tūkst. studentų, o profesorių ir dėstytojų – apie 2 tūkstančiai. Universiteto biudžetas – apie 1,2 mlrd. dolerių per metus. Savų pinigų, t. y. dovanotų absolventų, universitetas turi apie 6 mlrd. dolerių. Tos dovanos iš universitetą baigusio žmogaus kartais siekia 20–50 mln. dolerių ir net daugiau. Milijonieriais ar milijardieriais tapę absolventai visada remia savo universitetą. Tie pinigai – tai universiteto stiprybė.

Kolumbijos universitetas turi visus pagrindinius fakultetus, geras laboratorijas ir bibliotekas. Mūsų universiteto biblioteka vadinama trečia ar net antra pagal dydį biblioteka tarp Amerikos universitetų, jos fonduose vien knygų yra 7 milijonai egzempliorių. Daug dėmesio kreipiama į mokslo kokybę, samdant profesorius nepaprastai didelė atranka: iš maždaug 200 pretendentų atrankame maždaug vieną. Panašūs konkursai ir kituose minėto aštuonetuko universitetuose.

Kai kurie fakultetai Kolumbijos universitete yra ištisai labai gero lygio. Antai Žurnalistikos fakultetas vadinamas geriausiu tarp pasaulio universitetų. Iš maždaug 4 tūkst. pareiškimų kasmet priimam į žurnalistikos magistratūrą apie 120 norinčiųjų studijuoti. Įstojusie-

siems tenka labai didelis krūvis, o baigusieji patenka į geriausius Amerikos laikraščius, televizijos bendroves.

Labai stiprus ir medicinos fakultetas, maždaug 3–4 vieta tarp Amerikos universitetų. Išskirčiau taip pat teisės ir verslo fakultetus.

Beje, Kolumbijos universitetas įsikūręs pačiame Manhetene. Aplinka nepaprastai žalia, žmonės nustemba, kad tokia gamtinė aplinka gali būti didmiesčio centre. Unikali yra ir paties Niujorko didmiesčio galimybės, kuriomis taip pat gali naudotis ten studijuojantieji. Šiuo metu Kolumbijos universitetas plečiamas, perkami papildomi žemės plotai ir per 50 metų turės padidėti dvigubai.

Tad kodėl Pasaulio lietuvių mokslo ir kultūros simpoziumo 2007 m. nesurengus Manhetene, Kolumbijos universitete, su kuriuo praverstų susipažinti iš Lietuvos atvykusiems žmonėms?

(Juokiasi). Niujorkas – brangus miestas, ir čia būtų sunku rengti simpoziumą.

Apie simpoziumus

Beje, jei atmintis neapgauna, pirmą kartą Jus išvydau iš tolo būtent simpoziume: kai 1989 m. Vilniaus sporto rūmuose vyko Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumo atidarymo iškilnės.

Teisingai, tada buvau atvažiuojęs. Prieš tai Čikagoje vykusiam simpoziume man teko būti mokslinio komiteto pirmininku, taigi teko tiesiogiai dalyvauti simpoziumo organizaciniame darbe. Kai 1989 m. atvykau jau į Lietuvą pirmą kartą surengtą Simpoziumą, su Lietuvos mokslininkais užsimezgė ir glaudesni mano asmeniniai ryšiai.

Ką Jums asmeniškai reiškia tie Simpoziumai? Tuo labiau, kad dalyvavote ir juos organizuojant.

Vertinant iš technikos ar technologijos mokslų atstovo pozicijos, mums, amerikiečiams, tie simpoziumai beveik nieko neduoda. Toje srityje, kurioje man tenka dirbti, Amerikos lietuvių rasime nedaug. Todėl jei tektų skaityti paskaitą iš siauresnės srities, galėčiau tikėtis labai nedaug klausytojų. Kitų sričių žmonėms tai nėra įdomu. Čia ir matau vieną iš simpoziumų problemų: kartais pernelyg daug siaurų techninės krypties sekcijų, ir jose dalyvauja vos po kelis žmones.

Daug populiarnesnės ir naudingesnės yra bendrinės arba plenerinės sesijos. Jose diskutuojama apie didesniams klausytojų skaičiumi rūpimus lietuvių kalbos, politikos, kultūros, meno dalykus.

Kitąmet Lietuvoje birželį vyks XII pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumas. Ar dalyvausite?

Žadu dalyvauti, tiesa, jo programos nežinau. Nežinau, kokį pranešimą skaitysiu, kadangi, kaip jau sakiau, dirbu gana siauroje srityje ir Lietuvoje tų tyrinėjimų beveik niekas neatlieka. Taigi dar sunku pasakyti, ką teks daryti Simpoziume. Bet jame dalyvausiu.

Jungiamoji grandis tarp Lietuvos ir išeivijos mokslininkų

Ar galima kalbėti apie Amerikos lietuvių, apskritai mūsų išeivijos mokslą? O gal tai tėra maža JAV mokslo dalelė?

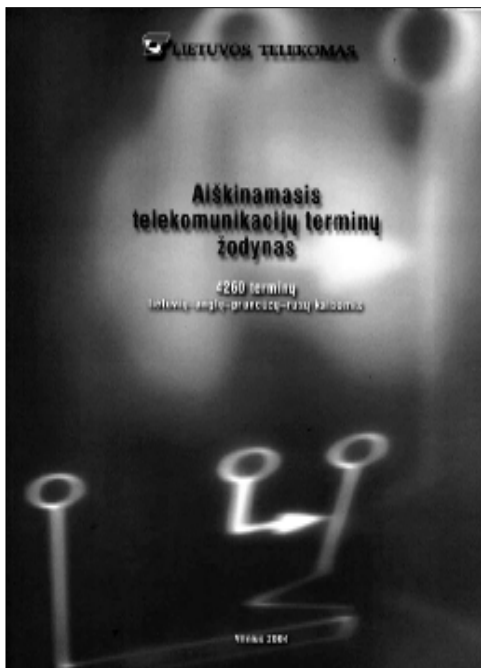
Sutinku, kad bendro mūsų Amerikos lietuvių mokslo nėra, nebent Čikagoje, kur veikia lietuvių tyrimų ir studijų centras, vadovaujamas prof. Jono Račkauskio. Jie ten dirba, o mes išsimėtę po visą Ameriką. Universitetuose ir laboratorijose kiekvienas dirbame savo srityje, tad ką nors bendro mums sunku būtų rasti. Net ir kitą toje pačioje ar panašioje srityje dirbantį lietuvių Amerikoje labai sunku rasti. Nėra tokių didelių lietuvių grupių, kurios Amerikoje dirbtų panašiose srityse.

Gal JAV dirbantys ar tobulintis išvykę jauni mokslininkai iš Lietuvos ir galėtų būti jungiamoji JAV lietuvių ir Lietuvos mokslininkų grandis?

Manau, kad tai reali galimybė, ypač atvažiuosiesiems, kurie Amerikoje neturi giminių ar geresnių pažįstamų. Jiems gal ir kils didesnis noras palaikyti ryšį su Lietuva ir kartu gal burti kokią mokslininkų sąjungą, kuri padėtų bendradarbiauti, pagelbėtų įvairiais kitais būdais. Tokia perspektyva yra. Tačiau problema ta, kad dauguma tų jaunų žmonių finansiškai dar labai silpni, kiti net ir automobilio neturi, todėl „įlindę“ į savo mokslą nori kuo geriau pasireikšti. Tad pradžia gali būti sunkoka, bet ateityje, kiek tvirčiau atsistojus ant kojų, gali atsiverti ir galimybė tapti jungiamąja Lietuvos ir JAV lietuvių mokslininkų grandimi.

Prof. Rimas Vaičaitis po susitikimo su Lietuvos jaunųjų mokslininkų sąjungos nariais

Žodyno viršelis

Aiškinamasis telekomunikacijų terminų žodynas

nę žodyno tvarkybą atliko dr. Raimundas Andriušaitis. Žodyną pagal žodyno leidybos reikalavimus recenzavo ir aprobavo Valskybinė lietuvių kalbos komisija.

Skaitant žodyną ypač juntamas siekis turėti gražius ir lengvai suprantamus lietuviškus telekomunikacijų (t. y. ryšių technikos) terminus. Šiame žodyne galime rasti: atmintinė

(angl. *memory*), atpažiniklis (*recognizer*), atpažintis (*identification*), atpažintuvas (*authenticator*), atsklanda (*home page*), baiga (*termination*), draustis (*inhibition*), garsis (*loudness*), ieškas (*pager*), išgalės (*capability*), iškrepis (*distortion*), iškvieta (*call*), keitlys (*transducer*), klausiklis (*requestor*), kvietiklis (*calling device*), laikmena (*medium*), paleistis (*start*), pateiktis (*presentation*), pereiga (*transition*), perimtis (*interception*), potarpnis (*part of timeslot*), priegloba (*hosting*), prieiga (*access*), prietaika (*application*), siejiklis (*adapter*), sietuvas (*interface*), vaikusis sietuvas (*transparent interface*), telktuvas (*concentrator*, *hub*), skaitlys (*reader*), slaputė (*cookie*), slinkis (*drift*), vaizduoklis (*display*, *display device*), valdiklis (*controller*), veiklinimas (*activation*), vora (*burst*) ir daugelį kitų.

Yra terminų, kuriems autoriai galbūt galėjo pateikti lietuviškų atitikmenų, pvz., freimas, goferis, hipersaitas, hipertekstas, hiperterpė, kodekas, koderis, muldeksas ir pan.

Pristatant žodyną AB Lietuvos telekome, autoriai sulaukė didžiulio ne tik AB Lietuvos telekomo specialistų, bet ir Lietuvių kalbos instituto, Vilniaus universiteto ir Gedimino technikos universiteto mokslininkų ir profesorų, kurie dirba mokslinį darbą arba rengia šios srities specialistus, dėmesio. Pristatymo metu kalbėjo Vilniaus universiteto Fizikos fakulteto Radiofizikos katedros Žodynų rengimo mokslinės grupės narys, docen-

Žodyno rengėjai – doc. dr. Vytautas Valiukėnas, Roma Sabaliauskaitė, dr. Raimundas Andriušaitis

tas gamtos mokslų daktaras Vytautas Jonas Valiukėnas, ne vieną dešimtį metų tvarkantis technikos terminiją, parengęs ir redagavęs nemažai žodynų ir standartų. Jis išsamiai papasakojo apie žodyno rengimą, priminė, kad nors pradžioje buvo numatyta parengti 2000 telekomunikacijų terminų žodyną, tačiau darbo metu paaiškėjo, kad terminų reikia daug daugiau, todėl žodyne yra 4260 terminų. Pasak jo, terminų reikėtų dar daugiau, ypač reikėtų judriojo ryšio srities. Kalbėjo ir apie tai, kad terminai rinkti iš AB Lietuvos telekome naudojamų dokumentų. Tarpautinės telekomunikacijos sąjungos išleistas *Mėlynosios knygos*, žodynų, standartų, knygų ir vadovėlių.

Savo pasisakyme AB Lietuvos telekomo generalinio direktoriaus patarėjas strateginiams projektams Jonas Ūsas teigė, kad nors šis leidinys pa-

rengtas ir išleistas AB Lietuvos telekomo darbuotojų iniciatyva, tačiau tikimasi, kad juo plačiau naudosis ne tik telekomunikacijų specialistai, studentai ir dėstytojai, bet ir visi tie, kurie domisi enciklopedijomis, žodynais, kuriems rūpi taisyklinga lietuvių kalba.

Taip pat dar kalbėjo viena iš žodyno autorių, kalbininkė Roma Sabaliauskaitė ir Vilniaus universiteto mokslinis darbuotojas žodynų rengimo specialistas dr. Valerijonas Žalcauskas.

Buvo labai netikėta ir malonu, kad AB Lietuvos telekomas visiems renginio dalyviams padovanojo po naująjį *Aiškinamąjį telekomunikacijų terminų žodyną*.

Pasibaigus oficialiajai daliai, specialistai diskutavo apie žodynų rengimo praktika, apie tai, kad dar ne visi suvokia sklandžios, taisyklingos ir logiškos kalbos svarbą, kad dažnai ten-

ka skaityti universitetų studijoms parengtus vadovėlius, studijų baigiamuosius darbus, mokslinius straipsnius, disertacijas, kur būna pavartota netaisyklingų ir netinkamų terminų, kad vadovėliuose nepateikiami paaiškinti pavartotų terminų žodynėliai, kaip tai įprasta daryti kitur išleistuose kitomis kalbomis parašytuose vadovėliuose, kad gaminių reklaminiuose lankstinukuose dažnai nekvalifikuotai verčiama techninė informacija, kad dėl kai kurių įtakingų ir trumparegių valdininkų ir mokslininkų valstybinė lietuvių kalba iš mokslinės literatūros negailestingai stumiami į šalį.

Apie šio žodyno pasirodymą rašė spauda ir elektroninės informacijos priemonės, o www.delfi.lt komentaruose buvo galima rasti vieną ir tą patį klausimą: ar knygynuose bus įmanoma šį žodyną nusipirkti? Taip pat komentaruose buvo klausama: kodėl žodynas nepateikiamas internete? Šis žodynas internete būtų dar viena labai graži AB Lietuvos telekomo dovana žmonėms, tvarkantiems tekstus ir, deja, kurių darbas labai menkai apmokamas. AB Lietuvos telekomo pranešime spaudoje buvo skelbta, kad naujajį žodyną gaus Lietuvių kalbos institutas, aukštosios mokyklos, didžiausios šalies bibliotekos ir kitos suinteresuotos bei su telekomunikacijomis susijusios institucijos. Tikėkimės, kad taip ir bus. Visgi reikėtų atsiliepti į vartotojų norus ir išleisti žodyną taip, kad jį knygynuose galėtų įsigyti kiekvienas norintis, o ypač, kad žodynas patektų į Valskybinės lietuvių kalbos komisijos rengiamą Lietuvos terminų banką ir būtų pasiekiamas elektroninėmis ryšių priemonėmis.

Taigi labai ačiū žodyno autoriams, atlikusiems šį didelį darbą, ir AB Lietuvos telekomui, jį inicijavusiam. Būtų gražu, kad ir kitos Lietuvos akcinės bendrovės pasektų AB Lietuvos telekomo pavyzdžiu, susirūpintų savo srities terminija ir paremtų atitinkamų terminų žodynų sudarymą ir leidybą.

Vilniaus universiteto prof. habil.
dr. Pranas Juozas Žilinskas

Elektroninis ryšys, kuris gali būti laidinis ir belaidis, jau tapo neatsiejamu kasdiene kiekvieno žmogaus priemonė informacijai (garsinei, rašytinei ar vaizdinei) gauti, jai perduoti ar ja keistis. Šiuo metu elektroninis ryšys realizuojamas pasitelkus tik labai sudėtingas kompiuterizuotas sistemas, kurioms aptarnauti reikia kvalifikuotų specialistų. Daugybė naujos technikos, kuri eksploatuojama Lietuvoje ir kartu su ja ateinanti dokumentacija, verčia telekomunikacijos bendroves turėti specialiuosius daugiakalbius terminų žodynus, kad specialistai gerai suprastų vieni kitus, galėtų parengti kvalifikuotas aptarnavimo instrukcijas ir panašiai. Tą puikiai suprato AB Lietuvos telekomo vadovai, todėl specialistai, vertėjai, dėstytojai ir studentai gali džiaugtis neseniai pasirodžiusiu, AB Lietuvos telekome parengtu, nauju *Aiškinamųjų telekomunikacijų terminų žodynu**. Šis žodynas padės taisyklingai lietuviškai įvardyti naujas paslaugas, apibūdinti įvairias telekomunikacijų priemones, reiškinius ir kita, o ne rašyti angliškų terminus ar juos neva lietuvininti, pridėjus lietuvišką galūnę. Taigi AB Lietuvos telekomas parodė puikią iniciatyvą, kad šios srities terminai būtų susisteminti ir atitiktų lietuvių kalbos reikalavimus.

Svarbi šio žodyno paskirtis – pateikti tinkamai sudarytus naujus telekomunikacijos terminus. Nors 1994 m. jau buvo išleista *Ryšių technikos terminų žodynas*, o 2000 m. *Radioelektronikos terminų žodynas*, kuriame yra apie 3000 bendrųjų ryšių technikos ir radiotechnikos terminų. Tačiau pasirodė, kad specialistai susiduria su naujais angliškais telekomunikacijų srities terminais, kurių minėtuose žodynuose nėra. Naujame *Aiškinamajame telekomunikacijų terminų žodyne* terminai pateikti lietuvių, anglų, prancūzų ir rusų kalbomis, be to, kad kiekvienas terminas būtų suprantamas vienareikšmiškai, pateikti jų apibrėžimai. Tokio žodyno rengimas yra didelis darbas, kurį per trejus metus atliko AB Lietuvos telekomo darbuotojos: bendrovės kalbos redaktorė Roma Sabaliauskaitė ir vadovaujančioji tinklo inžinierė Julija Gabijūnienė bei Vilniaus universiteto Fizikos fakulteto Radiofizikos katedros docentas gamtos mokslų daktaras Vytautas Jonas Valiukėnas. Žodyną peržiūrėjo ir naudingų patarimų pateikė kalbininkė terminologė doc. dr. Angelė Kaulakienė, kompiuteri-

*Vytautas Valiukėnas, Roma Sabaliauskaitė, Julija Gabijūnienė. *Aiškinamasis telekomunikacijų terminų žodynas: 4260 terminų lietuvių-anglų-prancūzų-rusų kalbomis*. Vilnius: AB Lietuvos telekomas, 2004, 367 p. ISBN 9986-485-46-0.

AB „Lietuvos telekomas“ visiems renginio dalyviams padovanojo po naująjį „Aiškinamąjį telekomunikacijų terminų žodyną“

Apie tai kalbamės su knygos *Pranciškus Baltrus Šivickis. Mokslo ir gyvenimo pėdomis* sudarytoju bei teksto autoriumi Ekologijos instituto moksliniu darbuotoju dr. Algimantu JAKIMAVIČIUMI. Jis buvęs Lietuvos mokslotylininkų draugijos tarybos, Tarptautinės hymenopterologų draugijos, Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrijos narys. A. Jakimavičius daugiau kaip 150 mokslinių, nemažiau kronikų ir populiarių publikacijų, monografijų apie vabzdžius autorius, kitokio pobūdžio knygų bendraautoris. Išleidęs bibliografinių ir mokslo istorijai skirtų leidinių, rašo į *Visuotinę lietuvių ir Žemės ūkio enciklopedijas*, yra jų mokslinis konsultantas.

Užiebtį žiburį tamsoje

Maždaug prieš pusantrų metų mačiau kaip Ekologijos institute ant savo darbo stalo rinkote ir dėliojote iliustracijas būsimajam albumui, skirtam garsiam zoologui Lietuvos MA tikrajam nariui prof. Pranciškui Šivickiui (1882–1968 m.). Šiandien turime naują šiam mokslininkui skirtą knygą, albumėlį, tegul ir minkštais viršeliais. Pavyko išleisti ne taip ir greitai. Šiek tiek neįprastas knygos formatas, gausios iliustracijos nejučia provokuoja paklausti, ar nebus ši knyga užuomazga naujos leidinių serijos, skirtos Lietuvos mokslininkams?

Iš tikrųjų knygelė pasirodė ne taip greitai kaip norėjome. Nelabai tikiu, kad ji taps naujos knygų serijos pradžia. Tačiau jei jau šnekame apie galimą naujos serijos užuomazgą, galime prisiminti, kad dar tarpukario Lietuvoje asmenybės buvo skiriamas didelis dėmesys. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomas labai vertingas rankraštis *Žymesnybių žodynas*. Jis neišleistas, bet išliko kartoteka ir tekstai. Geras pradininkas buvo Kaune leidoji *Lietuviškoji enciklopedija*. Vadinasi, jau tarpukariu suvokta, kad Lietuvoje yra daug žymių žmonių, ir apie juos buvo rašoma. Sovietmečiu padėtis keitėsi. Jei žmogus žymus, tai būtinai turėjo būti ir valstybės veikėjas (pagal to meto supratimą). Kultūrininkai buvo labai menkai populiariai, informacija apie juos mažai skleista.

O kaip savo įžymybes ir garsenybes

* Pranciškus Baltrus Šivickis. Mokslo ir gyvenimo pėdomis (sudarė A. Jakimavičius) – Vilnius: Ekologijos institutas, 2004.

Neišsemta versmė (1)

DAR VIENAI KNYGAI APIE PRANCIŠKŲ ŠIVICKŲ PASIRODŽIUS

populiariname šiais laikais? Ar pakankamai?

Biografika dabar vis labiau populiari. Atsiranda sąvadų apie siauresnių mokslo sričių, kryptų atstovus. Atskiri šalies regionai, aukštosios mokyklos leidžia knygas apie savo garsius žmones. Sukruto ir apskritys, išleista Utenai skirta enciklopedija, kiek vėliau – ir skirtoji Šilutei. Kai kuo praverčia ir *Kas yra kas Lietuvoje*.

Akivaizdu, kad iniciatyva reiškiamas iš „apačios“, t. y. iš vietovių, kur tie asmenys dirbo, reiškesi.

Ko gero, taip ir turi būti. Pastebėsiu, kad ne visada tos knygos profesionaliai parengtos, nes rašo, skelbia savo sukauptą medžiagą mokytojai, žurnalistai. Spausdinamos labai nelygiavertės žmonių biografijos, įterpiami beletrizuoti gyvenimų aprašymai, kartais nėra net gimimo datos, užtat pateikta gimimo vieta – tai taip pat gali būti vertinga, ypač jei apie asmenį rašoma pirmą kartą.

Tačiau Jūsų susidomėjimas biografika – tai profesionalo mokslininko ir mokslo

Manilos universiteto profesorius Pranciškus Šivickis

Naujosios knygos viršelis

istoriko susirūpinimas, kad visuomenė kuo plačiau žinotų mokslo asmenybes.

Savo veiksmams noriu parodyti, kad ne vienas iš mūsų šioje srityje gali daug nuveikti. O galime tamsoje užiebtį vieną kitą žiburiuką. Meno, kino, muzikos kūrėjai patys apie save sugeba pasakyti nemažai įdomaus, nes yra judrūs, iškalbingi, o ir žurnalistai juos dažnai at-

randa bei kalbina. Meno žmonės mėgsta saviraišką, nesibodi televizijos ekrano, lengvai bendrauja su publika, populiariai patys save ir savo kūrybos sritį, tad apie juos visuomenė gauna nemažai žinių, gali susidaryti savo nuomonę. Tačiau mokslo žmonės, nors jie taip pat kūrėjai, labai dažnai būna kuklūs, mažakalbiai, į tribūną ar televizijos ekr-

ną nesiveržia, dažniausiai net ir savo šeimose mažai kalba apie darbą bei tyrinėjimus. Tiems žmonėms nėra kada, gaila laiko tuščioms kalboms, kai galima per tą laiką ką nors nuveikti ar perskaityti.

Tai štai jau keleri metai, kai mėginu propaguoti, kad bent jau apie žymiausias, iškilias mokslo žmones būtų parašyta populiarių straipsnių, kitų publikacijų, kuriose skaitytojais rastų svarbiausių biografinių ir mokslinės veiklos žinių. Kaip mėgėjas mokslotylininkas ir mokslo istorikas mėginu ir kitus žmones sudominti šia veikla.

Ko stinga „šivickianos“ pilnatvei

Aišku, pirmiausia į Jūsų akiratį patenka biologijos mokslo atstovai?

Žinome du išties žymius biologijos mokslo korifėjus, akademikus – Tado Ivanauską ir Pranciškų Šivickį. Minint Tado Ivanausko 120 metų gimimo sukaktį, buvo parengta knyga apie jo gyvenimą. Ją parašė Petras Zajančauskas, man teko padėti jam sutvarkyti šią knygelę.

Pastarąją knygelę apie Pranciškų Šivickį stengiausi padaryti kitokią, šiltesnę ir labiau populiarią, daugiau perteikti mokslininką supusią aplinką, ne vien jo paties gyvenimą. Neabejoju, kad tai padės išsamiau pažinti P. Šivickio asmenį, jo gyvenimo aplinkybes. Tuo labiau, kad Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje saugomame P. Šivickio archyve yra labai daug įdomios ir reikšmingos medžiagos, iš kurios būtų galima išplėtoti kelias temas. Taigi ši knyga ir yra „šivickianos“ tęsinys, nes po labiau populiariaus T. Ivanausko, kitas plačią mokslinę mokyklą sukūręs mokslininkas buvo prof. P. Šivickis. Beje, jo mokslinė mokykla ligi šiol nėra aprašyta.

Dirbant šį darbą kilo mintis parašyti ir apie atmintį, t. y. prisiminti, kada ir kaip P. Šivickis buvo minimas, pagerbtas. Nustebau, kad tas paskutinis skyrelis *Atmintis* pasirodė esąs labai turtingas, nes prof. P. Šivickis labai daug kartų gražiai prisimintas ir pagerbtas. Išliko to pagerbimo dokumentų, faktų, nuotraukų, tad susidarė visai įdomus knygos skyrius.

Taigi dalykinės medžiagos pakanka, ir lieka tik stebėtis, kad apie mūsų didžiuo-

sius parašoma labai nedaug knygų. Kaip Jums atrodo, kodėl?

Parašoma nedaug, bet ne taip ir mažai. Tokių knygų daugėja, nes neliko suvaržymų: apie ką rašyti, apie ką – ne. Tačiau mūsų mokslo istoriografija rutuliojasi gana lėtai, labai trūksta gilesnių tradicijų.

Apie P. Šivickį pakanka tos medžiagos, bent jau iš jo gyvenimo ir veiklos Lietuvoje. Tačiau to per mažai visai „šivickianai“. Būtina tyrinėti P. Šivickio veiklos JAV universitetuose periodą. Jo gyvenimas itin sudėtingas, vingiuotas. Tai labai stipri asmenybė – fiziškai ir dvasiškai. Nepasikeitė jo charakteris ir būdas, nors keitėsi valstybės, politinės santvarkos, kuriose jam teko gyventi.

Ar pasisekė knygoje vienodai sėkmingai atskleisti jo gyvenimą ir veiklą skirtingose valstybėse – nepriklausomoje Lietuvoje, JAV, Filipinuose ir sovietinėje Lietuvoje?

Deja, amerikietiškas P. Šivickio gyvenimo laikotarpis čia mažiau atsispindi. JAV jis mokėsi, dirbo, paskui vėl mokėsi ir net rado laiko dirbti kultūrinį darbą.

Lietuvos MA bibliotekoje P. Šivickio archyve tas amerikietiškas jo gyvenimo laikotarpis neatsispindi?

Iš dalies atsispindi, bet ta informacija glūdi daugiausia paties P. Šivickio atsiminimuose. Jie yra vertingi ir tikriausiai ateityje bus išleisti. Juos jau renega P. Šivickio dukterys.

Kitas reikšmingas mokslininko gyvenimo laikotarpis prabėgo Filipinuose. P. Šivickis sudarė sutartį su Manilos universitetu, o tuo pačiu metu jį pasiekė žinia, kad Kauno universitetas sutinka jį priimti. Būdamas doras žmogus, negalėjo atsisakyti savo pažado Manilai. Ten dirbo universitete, įkūrė Jūrų biologijos stotį, išplėtojo tiriamąją veiklą. Neabejoju, kad Manilos mokslo žmonės P. Šivickį turėtų prisiminti ir tikriausiai gerbti. Gal ir ne taip, kaip kitą mūsų kraštiečių Ignotą Domeiką Čilė, bet vis dėlto. Kas pirmasis iš lietuvių nuvyks į Manilą, surinks apie jį galimą medžiagą – nežinau. O reikėtų.

P. Šivickio atsiminimai dar laukia savo eilės

Jei jau paminėjote P. Šivickio atsiminimus, kurie kada nors gal ir Nukelta į 17 p.

Prof. Pranciškaus Šivickio vadovaujami Manilos universiteto studentai išvykoje

Šakotas Domeikų giminės medis (3)

Jaunasis Vaclavas Domeika

Pradžia Nr. 8, 11

Vilnius jaučiasi šiek tiek nuskriaustas

Antroje rašinio dalyje, kurioje perteikėme išpūdžius iš metinio Lietuvos Ignoto Domeikos draugijos susirinkimo, dėmesį sutelkėme į daktaro iš Čikagos Aleksandro Mykolo Račkus ir prof. Vaclavo Biržiškos polemiką tarpukario Lietuvos spaudoje, tiksliau *Trimito* žurnale.

Diskusijos objektu buvo tapęs Ignotas Domeika, tiksliau, Domeikos lietuviškumas ir kiti tarpukario lietuvius dominę dalykai. Toje diskusijoje bemat išaiškėjo skirtingas pačių sąvokų „lietuviškumas“ ir net „lietuvis“ suvokimas. Vienaip tą lietuviškumą suvokė JAV lietuviai ir visai kitaip bent jau akademinės aplinkos atstovas – V. Biržiška Lietuvoje. Tautiškai ir bajoriškai suprantas lietuviškumas – tai visai ne tas pats. A. M. Račkus I. Domeikos „lietuviškumą“ vertino žvelgdamas per tautinius akinius, t. y. jau iš XX a. lietuvių pozicijų. Suprantama, jog prof. V. Biržiškai toks požiūris atrodė ne tik ribotas, bet ir iš esmės klaidingas.

Mums tas kone 80 metų senumo ginčas *Trimito* žurnalo puslapiuose šiandien įdomus ne tik aiškinantis I. Domeikos santykį su lietuviškumu.

Tai ir V. Biržiškos pastangos Amerikos lietuviams išdėstyti gilesnį požiūrį į Lietuvos istorijos dalykus. Galbūt šiandien A. M. Račkus požiūris, noras krašto praeities faktus tempti ant lietuviško kurpalio gali atrodyti ne itin gilus ir toliaregiškas, bet tai nėra kiek nesumenkina mūsų pagarbos šiai asmenybei. A. M. Račkus vienas pirmųjų JAV lietuvių spaudoje parašė apie I. Domeiką, šiai asmenybei skyręs keletą straipsnių. Be to, Vytauto Didžiojo universitetui prisiėkęs kolekcininkas A. M. Račkus padovanojo didelę ir labai vertingą paleontologinę-mineraloginę kolekciją. Dabar ši kolekcija saugoma Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakultete Geologijos-mineralogijos katedroje.

Apie visa tai Lietuvos Ignoto Domeikos draugijos metiniame susirinkime priminė prof. Juozas Paškevičius. Jis taip pat pastebėjo, kad gyvendamas Amerikoje ir domėdamasis gamtos įvairove, A. M. Račkus surinko tokius eksponatus, kurie yra tarptautinio masto vertybė. Todėl A. M. Račkus reikia vertinti ir šiuo aspektu. Prof. J. Paškevičius atkreipė dėmesį į dar vieną ir kiek netikėtą sąsają: palygino, ką I. Domeika yra padovanojęs Lenkijai ir Lietuvai iš savo gausių bei labai vertingų rinkinių, ir ką yra dovanojęs A. M. Račkus.

Krokuvoje Jogailaičių universiteto bei Lenkijos mokslų akademijos Geologijos muziejuose saugomi vertingi I. Domeikos padovanoti mineraloginiai rinkiniai, sidabro, vario, bismuto grynuoliai, paties I. Domeikos atrasti domeikitas, dobraitas ir krikonitas bei kiti mineralai. Pagaliau Lenkijai jis yra padovanojęs ir du didžiulius daugiau kaip po 20 kg sveriančius meteoritus, rastus Čilėje: palasitą iš Imilako – 22,6 kg, ir mezosideritą iš Vakos Muertos – 20 kg. Šiuos

I. Domeikos mineraloginius rinkinius galėjo pamatyti, o meteoritus net pakilnoti taip pat ir Lietuvos delegacijos nariai, kurie 2002 m. gruodį dalyvavo Krokuvoje vykusioje I. Domeikos 200-ųjų gimimo metinių ciklo baigiamojoje konferencijoje.

Deja, Vilniuje, I. Domeikos studijų ir jaunystės mieste, kurį jis taip mylėjo ir kurio ilgėjosi gyvendamas Čilėje, tokios kolekcijos nėra. Į tai dėmesį atkreipė prof. Juozas Paškevičius. Galime tik spėlioti, kodėl šis šviesių prisiminimų ir vizijų miestas iš

I. Domeikos apskritai nėra gavęs jokios kolekcijos. Veikiausiai I. Domeika nematė galimybės ar reikalo skirti tokią dovaną, nes Vilniaus universitetas 1832 m. carinės Rusijos valdžios buvo uždarytas, ir šiame mieste nebuvo mokslo institucijos, kuri tokią kolekciją būtų galėjusi naudoti mokslo tikslams. Tačiau tai tik mūsų samprotavimas. Galbūt taip ir buvo, nes knygų savo seniems bičuliams Vilniuje I. Domeika padovanojo. Taip, Vilniaus universiteto bibliotekoje yra saugoma 1878 m. I. Domeikos knyga

Anelė Naruševičiūtė-Domeikienė, vadinta Babūne

Žvilgsnis į Čilės Kordiljerus... su jo dedikacija Didžiai gerbiama ponui Jozefui... (deja, pavardė neįskaitoma).

Savotiškas paradoksas, bet Vilniaus universitetą savo surinktą paleontologinę-mineraloginę kolekciją praturtino ne I. Domeika, bet šia asmenybe susižavėjęs ir ją nuoširdžiai spaudoje propagavęs daktaras A. M. Račkus. Likimo keliai išties kartais sunkiai nuspėjami.

Koks bus Janinos Paplauskaitės rankraščio likimas

Lietuvos Ignoto Domeikos draugijos narius domina, koks likimas laukia Janinos Idalijos Paplauskaitės (Janina Idalia Popławska-Ehrmann, 1891–1987 m.), Marijušo Hermanovičiaus močiutės, prisiminimų? Janina Ehrmann, kuri gyveno beveik šimtą metų, prisiminimus parašė 1962 m., o juos 1997 m. rado ir parašė M. Hermanovičius. Prisiminimuose ji rašo apie gyvenimą Vilniuje, motiną Leoniją Poplavskienę iš

Domeikų Katauščinės, motinos brolių Vaclavą Domeiką Gervėčių ir Sitycų dvaruose, kurie priklausė plačios Domeikų giminės nariams, bendravusiems ir su Ignotu Domeika. Iš prisiminimų atsiskleidžia ir to meto Vilniaus gyvenimo atmosfera, aukštuomenės gyvenimas, apie kurį žinome ne tiek ir daug. Pusę šimto metų daryta viskas, kad nieko nežinotume ir apskritai tuo nesidomėtume. Ar bus tie prisiminimai išversti į lietuvių kalbą, išleisti, ar taps prieinami krašto praeitimi besidomintiems visuomenei, nes tai svarbu ne vien geologams ir ne tik I. Domeikos paveldu susirūpinusiems žmonėms?

Prof. Algimanto Grigelio nuomone, šie prisiminimai pirmiausia turėtų būti įdomūs vilniečiams ar bent jau pažįstantiems Vilnių. Juk prisiminimai prasideda štai kokia eilute: *Gimiau Vilniuje 1891 m. sausio 15 d. (28 d. nauju stiliumi) Poplavskių namuose Pylimo ir Didžiosios Pohuliankos kampe, krikštyta Šv. Kotrynos bažnyčioje (na rogu Zawalnej i Wielkiej Pohulanki, t. y. dabartinių Pylimo ir J. Basanavičiaus gatvių kampe).* Išsyk intriga, nes tuojau knietišia išsiaiškinti, kuris galėjo būti Poplavskių namas, kairiajame ar dešiniajame gatvės kampe?

A. Grigelis šį rankraštį gavo iš M. Hermanovičiaus per gydytoją Stanislovą Michno, kuris kilęs nuo Gervėčių apylinkių, dabar gyvena Pabradėje ir tyrinėja visa, kas siejasi su Domeikų gimine. Profesorius taip pat gavo ir M. Hermanovičiaus laišką, kuriame jis leido naudotis šiuo rankraščiu, tačiau cituojant prašė nurodyti ir didžiulį jo nuveiktą darbą. Kur tik galėdami, ir šiame rašinyje stengiamės pabrėžti kiekvieno asmens indėlį į mums rūpimos temos tyrinėjimus.

A. Grigelio nuomone, J. Paplauskaitės rankraštį maža išversti į lietuvių kalbą ir išspausdinti, nes originalas parašytas lenkiškai, todėl reikėtų šiuos prisiminimus išleisti lietuvių ir lenkų kalbomis. Aišku, leidybos išlaidos bemat šoktelėtų, tačiau knygos vertė ir paklausa taip pat išaugtų.

Akivaizdu, kad tai ne betseleris, ne komercinė knyga, ir leidėjai didelio pelno nesitiki. Tačiau yra dalykų svarbesnių už pelną. A. Grigelis neabejoja, jog M. Hermanovičius pritaręs tokios knygos spausdinimui Lietuvoje, tačiau tai turėtų būti dvikalbis leidimas.

Kad rageliai liktų sveiki

Rankraštį sudaro trys atskiro dalys: be J. Paplauskaitės prisiminimų tai dar jos žento Stefano Stankevičiaus (Stefan Stankiewicz) užrašytas tekstas, kiek pasikartojantis, bei paties M. Hermanovičiaus parašyta Domeikų šeimos istorija arba *bandymas ją atskleisti*. Kaip tvirtina A. Grigelis, rankraštį perskaičiusios Lenkų instituto Vilniuje direktorės dr. Malgorzatos Kasner nuomone, jai įdomiausia pasirodė būtent pastaroji – M. Hermanovičiaus parašytoji dalis, kaip profesionaliai atliktas genealoginis tyrimas.

Kartais kasdienybės smulkmenos epochos tyrinėtojams gali pasakyti daugiau, nei sausi akademiniai raštai. Pagaliau juk iš kasdienybės smulkmenų ir susideda gyvenimas. Todėl norinčiam pažinti mūsų sostinės praeitį ir joje gyvenusių šeimų įpročius, gyvenimo būdą praeities prisiminimai gali turėti aukštos vertę.

J. Paplauskaitė rašo apie savo senelio Kazimiero Pranciškaus Domeikos (1805–1883 m.) brolienę Sofiją Domeikienę iš Brochockų (Zofia Brochocka, 1814–1899 m.), Aleksandro Domeikos (Aleksander Domeiko, 1804–1878 m.) našlę. A. Grigelis

Stanislovas Michno skaito pranešimą apie paskutinius Gervėčių dvaro savininkus Domeikas

Juos suvedė Gervėčiai: Janiną Papluskaitę-Ehrmann ir studentą Juozą Dalinkevičių

spėja ją gyvenus, tiksliau nuomavus patalpas tame pastate, Vilniaus ir Klaipėdos gatvių kampe, kur dabar įsikūrę Vilniaus mokytojų namai. Jie priklausė poniam Kozarinai. Tai štai S. Domeikienę-Brochocką kasdien lankė svečiai, kurie atėdavo pas „Babcia Marszalkową“ išgerti arbatos puodelio. Lankydavosi žymiausių šeimų nariai, gerai žinomų pavardžių atstovai – Pliateriai, Stravinskiai, grafas Puttkameris, Brochockiai, Montvilos... „Babūnė“ garsėjo labai skanionis prie arbatos patiekiamomis bandelėmis, kurias kepėdavo vienas jos patarnautojas. Viena grafiene turėjo netikusį įprotį toms bandelėms nulažyti ragelius ir taip jas sugadinavo – kitiems svečiams jau nepatieksi. Tada „Babūnė“ liepė savo tarnui saugoti tas bandutes nuo grafiens pasikėsinimo, kad rageliai liktų sveiki.

Lyg ir smulkmena, tačiau virtinė tokių ir kitokių smulkmenų gali labai praturtinti mūsų senojo Vilniaus gyvenimo suvokimą, leidžia geriau pažinti to meto papročius, nuotaikas, ponių ir panelių kaprizus, ponų išdaigas ir panašiai. Juk iš tokių mažmožių ir mezgamas kasdienio gyvenimo audinys.

Domeikų pavardę girdėjo iš mažumės

Prof. Algimanto Grigelio pranešimą labai autentiškai ir svariškai papil-

dė Stanislovas Michno, kuris, kaip jau minėjome, daug metų renka istorinę, archyvinę ir kitokią pobūdžio medžiagą apie Domeikų giminę. Įdomu ir tai, kad S. Michno 1958 m. baigė Gervėčių mokyklą, kuri po Antrojo pasaulinio karo buvo išikūrusi Václovui ir Marijai Domeikoms priklausiusiam dvaro pastate. Iškėlus mokyklą, į buvusio dvaro pastatą buvo įkeldinta miestelio ligoninė. Pastačius naują ligoninės pastatą, dvaro statinys toje santvarkoje atrodė niekam nereikalingas, likęs be priežiūros nyko ir galop buvo visai išardytas. Šiandien galima išvysti tik pamatų liekanas ir buvusioje dvarvietėje gulintį vieną kitą rąstigalį. Keista, kad ir tie neištampti. Tiesa, kai kurie maždaug 20 dvaro pastatų komplekso statiniai dar išlikę, nes naudojami.

S. Michno paprašė auditorijos leisti jam kalbėti rusų kalba. Pranešėjas gerai suvokė istorinio likimo dviprasmiškumą, gal net ironiją: jis gimė ir augo tose vietose, kuriose nuo seno buvo kalbama gudiškai, lietuviškai ir lenkiškai, o mažiausia – rusiškai. Bet dabar jam tenka su auditorija bendrauti ne kuria kita, o būtent rusų kalba. Paties prelegento giminaičiai kalba lietuviškai ir lenkiškai, o štai jam šios kalbos jau sunkiai „įkertamos“.

Gervėčiai, kuriuos baltarusiai vadina *Gierviaty* – ištis labai įdomi vieta. Nuo amžių ten kompaktiškai gy-

vena lietuviai, aplinkui daug lietuviškų kaimų. Didžiausi Galčiūnai, Rimdžiūnai, Sakalaičiai, Girios, Mockos, Miciūnai, Gėliūnai, Gaigaliai ir kiti. S. Michno Gervėčius net vadina Gardino srities Astravo (*Astraviec*) rajono „lietuviškąja sostine“. Lietuviai išsaugojo savo kalbą, papročius ir kultūrą, turi savo vidurinę mokyklą. Gervėčių katalikų bažnyčioje taip pat galioja pusiausyva: pirmiausia vyksta lietuviškos pamaldos, o paskui – lenkų kalba. Beje, ši bažnyčia baigta statyti 1903 m., vadinasi, praėjusiais metais jai sukako šimtas metų. Sekminės čia kiekvienais metais – didžiausia šventė. Praėjusiais metais ji vyko birželio 8 d., ir ten lankėsi Lietuvos kardinolas Audrys Juozas Bačkis, Gardino vyskupas ir daug kitų garbingų svečių.

Kiek nuo mažens prisimena S. Michno, Domeikų vardas jam buvo labai gerai žinomas, nes daugelis jo artimųjų ir giminių tarnavo Gervėčių dvare. S. Michno senelis ten buvo virėjas, dėdė – kamerdineris, tarnavo tenai ir teta. Iš savo giminių apie paskutinį Gervėčių dvaro savininką Václovą Domeiką bei jo žmoną Mariją iš Zvolinskių (Maria Zwolinska, ? – 1944) girdėdavo tik gerus atsiminimus. Šie S. Michno giminaičiai išsaugojo ir kai kuriuos dvarininkų Domeikų daiktus.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Neišsemta versmė (1)

Atkelta iš 15 p.

bus išleisti, tai gal pasakytumėte, kas juose rašoma?

P. Šivickio atsiminimuose yra daug vaizdžiai aprašytų įvairių jo paties gyvenimo ir jį supusios aplinkos detalių, faktų, etnografinių elementų, mokslo reikalų, šiek tiek aprašomi ryšiai su mokslo žmonėmis. Taikliai apibūdinti sutiktieji žmonės – Lietuvos knygnešiai, Amerikos universitetų dėstytojai, jos lietuviškų laikraščių darbuotojai (pats P. Šivickis dirbo *Draugo* redakcijoje), vaizdingi kelionių išpūdžiai per Aziją, Europą.

1980 m. buvo išleistas žinomas rinkinys *Akademikas Pranciškus Šivickis*** serijoje *Žymieji Tarybų Lietuvos mokslininkai*. Tame rinkinyje yra itin vertingų atsiminimų apie profesorių. Kol kas tai išsamiausia knyga. Tačiau savo knygelėje aš pirmą sykį pateikiau antrąją jo prisiminimų pusę, nes pačiam P. Šivic-

Vis dėlto apskritai tokio pobūdžio knygelė skirta mokslo populiarinimui.

Geras pavyzdys užkrečia

Ar šiais laikais pakankamai populiarinami mūsų mokslo laimėjimai, pavienių mokslininkų darbai ir asmenybės?

Anais laikais, kai dirbome Mokslių akademijos sistemos institute, buvome skatinami rašyti populiarūs straipsniai – apie mokslą ir mokslininkus. Pats Lietuvos MA prezidentas akad. Juozas Matulis nesibodėdavo važiuoti su visa mokslo žmonių svita į rajonus, skaitydavo pranešimus. Buvo palaikomas gana glaudus ryšys su pedagogais, bibliotekomis, net toli nuo mokslo buvusiais žmonėmis, kurie domėjosi tais dalykais. Neuzsisklėsdavome savo profesinių interesų rate. Tai buvo gerai, bet paskui ši veikla buvo primiršta. Visuomeniniame gyvenime keitėsi prioritetai, kartu transformavosi ir moks-

Prof. Pranciškus Šivickis laboratorijoje

kiui teko labai daug ką nutylėti, ypač iš Nepriklausomos Lietuvos gyvavimo laikotarpio. Stengiausi savo rengiamą knygelę papildyti būtent tokiais dalykais. Pavyzdžiui, kaip P. Šivickis pasakė kalbą Amerikos lietuviams, po Pirmosios Vasario 16-osios, kaip ta kalba buvo sutikta, kaip apie ją parašė JAV lietuvių laikraščiai ir kokį išpūdį visa tai paliko pačiam atsiminimų autoriui.

Tokie fragmentai įdomūs, rodo asmenybės spalvingumą.

Kam ši Jūsų parašyta ir sukomponuota knygelė skirta: mokslui, mokytojui, studentui, o gal P. Šivickio kraštiečiams?

Pirmiausia ji turėtų būti įdomi ir naudinga gamtininkams, aukštųjų mokyklų biologams bei visiems, kurie nors kiek pažinojo P. Šivickį. Apie jį mažai žino jaunųjų gamtininkų vadovai, gamtos mokytojai ir jūsų minimi studentai. Tiesa, mokslininko gimtinėje Raseinių rajone, kai Žaiginio pagrindinei mokyklai buvo suteiktas P. Šivickio vardas, buvo įkurtas profesoriui skirtas muziejėlis – prieš kelerius metus apie tai rašė *Mokslo Lietuva*. Jau bus dešimtmetis, kai P. Šivickio atminties vardan, tarp Ekologijos instituto ir minėtos pagrindinės mokyklos užsimezgė glaudūs ryšiai, ir jie nuolat palaikomi. Vadinasi, Raseinių rajone ir tarp kraštiečių jis neblogai žinomas.

linė problematika. Mokslininkams darėsi svarbiau giliau žvelgti į savo sritį, bet ne ją populiarinti. Taigi ir dėmesys asmenybės sumažėjo. Turėjo įtakos ir gyvenimo ritmas – visi labiau užsiėmę, stinga laiko, tam reikia ir lėšų.

Dabar LR švietimo ir mokslo ministerija įsteigė premiją už mokslo populiarinimą. Įteikiamos premijos už vykusius lankstinukus, publikacijas. Per Lietuvos radiją pradėta transliuoti laida apie Lietuvos mokslininkus ir jų pasiekimus, tai siejant su žinių visuomenės formavimu. Vadinasi, norima atgavinti mokslo populiarinimo veiklą.

Norėčiau Jums truputį paprieštarauti. Esu tikras, kad ne vien biologams ar mokslo istorikams bus įdomi knygelė apie P. Šivickį. Neabejoju, kad ji sudomins ir kitų mokslo sričių atstovus, apskritai rūpės daugeliui inteligentų. Platesnio akiračio žmogus tikrai neliks abejingas P. Šivickio gyvenimui ir mokslinei veiklai, kiek visa tai atsispindi šioje lyg ir nedidelėje, bet labai informatyvioje ir gausiai iliustruotoje knygelėje.

Ištis fizikai, chemikai, geologai, ypač žmonės, kurie bent kiek domisi mokslo istorijos dalykais, manęs jau prašė šios knygelės. Mat ir kitų mokslų atstovai randa jiems svarbių analogijų. Jie suvokia, kad ir apie savos srities žmones galėtų kažką panašaus parašyti. Radę vieną kitą sąsają su savo srities tyrinėjimais, jie užsidega noru ir daugiau tai pagarsinti.

Bus daugiau

Kalbėjosi
Gediminas Zemlickas

Taip atrodė Gervėčių dvaro pagrindinis pastatas

**Akademikas Pranciškus Šivickis (sudarė V. Petrauskas). Vilnius: Mokslas, 1980.

Kokias studijas labiausiai vertina Lietuvos jaunimas

Vytautas Kaminskas

Lietuvos universitetų rektorių konferencijos prezidentas

Baigėsi studentų priėmimas į valstybines universitetines aukštąsias mokyklas. Studentų atranką į 10 universitetų ir 5 akademijų pirmąjį kursą atliko Lietuvos aukštųjų mokyklų asociacija bendram priėmimui organizuoti (LAMA BPO). Bendras priėmimas leidžia stojantiesiems tuo pačiu metu pretenduoti ne tik į vienos aukštosios mokyklos skirtingas programas, bet ir į kelias aukštąsias mokyklas, užtikrina skaidrumą ir objektyvumą atrenkant geriausiai pasirengusius abiturientus. Kiekvienas stojantysis galėjo pateikti iki 20-ties pageidavimų pagal pirmenybę į visų universitetų ar akademijų studijų programas. Ypač svarbu ir tai, kad stojant į visų universitetų tos pačios studijų krypties programas konkurso balo sandaroje vertinami tie patys vidurinės mokyklos dalykai.

33,4 tūkst. stojančiųjų pretendavo į 16,7 tūkst. valstybės finansuojamų vietų dieninėse studijose ir 5,3 tūkst. vietų, kurių daugiau nei 90 proc. yra mokamos, vakarinėse ir neakivaizdinėse studijose. Dar į 3,7 tūkst. mokamų vietų neakivaizdinėse studijose universitetai organizavo atskirus priėmimus.

Daugiau kaip 28 tūkst. stojančiųjų pageidavo studijuoti dieninėse studijose – į vieną vietą pretendavo 1,7 abituriento. Jie pateikė per 300 tūkst. pageidavimų – 18 vienai

vietai. Net 55 proc. stojančiųjų pirmiausia norėjo patekti į socialinių mokslų srities studijų programas – teisę, ekonomiką, vadybą, verslo administravimą, psichologiją, politikos mokslus, viešąjį administravimą, sociologiją, socialinį darbą. Į šių programų vieną vietą pretendavo daugiau kaip 3 abiturientai. Į socialinių mokslų studijas Vilniaus, Vytauto Didžiojo, Klaipėdos, Vilniaus Gedimino technikos, Kauno technologijos ir Lietuvos teisės universitetuose prasiveržia tik patys geriausi abiturientai, surenkantys ne mažiau kaip 80 proc. maksimaliai galimos konkurso balo vertės. Mažiausiai populiarios buvo technologijos mokslų studijos – 0,8 pretendento vienai vietai. Išimtis – informacinių technologijų studijų programos, į kurių vieną vietą pretendavo 1,9 stojančiojo.

Pagal stojančiųjų į dienes studijas konkursą (pageidavimų skaičių vienai vietai) populiariausi buvo du universitetai – Vilniaus ir Lietuvos teisės. Trečiojoje vietoje įsitvirtino Klaipėdos, o į pirmąjį penketuką dar pateko Vilniaus Gedimino technikos ir Vytauto Didžiojo universitetai.

Šiais metais brandos atestatus gavo daugiau kaip 50 tūkst. asmenų, iš kurių du trečdaliai norėjo įstoti į universitetines studijas. Kokios perspektyvos laukia to trečdaliai laimingųjų – būsimųjų bakalaurų po 4-rių ar magistrų po 6-rių metų? Jei spręsti pagal pastarųjų dvejų metų universitetų absolventų įsidarbinimo praėjus de-

vyniems mėnesiams po baigimo analizę, tai visiškai neblogos – vidutiniškai tik 4,5 proc. universitetų ir akademijų absolventų buvo užsiregistravę darbo biržoje. Darbo biržos duris varstė mažiausia Kauno medicinos, Lietuvos teisės, Vilniaus Gedimino technikos, Vytauto Didžiojo ir Vilniaus univer-

sitetų absolventų dalis.

Neįstočiusių į universitetus ir akademijas dar laukė kolegijos, turinčios 7,8 tūkst. vietų dieninėse ir 5,6 tūkst. vietų vakarinėse ir neakivaizdinėse studijose, taip pat nevalstybinės universitetinės aukštosios mokyklos. Beje, viena iš jų – Aukštoji tarptautinė verslo mokyk-

la (ISM), jau dalyvavusi bendrajame priėmime, negalėjo visaverčiai konkuruoti su valstybiniais universitetais – į ekonomikos ir verslo administravimo studijų programas tesulaukė 0,4 pretendento vienai vietai. Universitetuose šių programų vienai vietai užimti buvo po 3,2 pretendento.

2004 m. priėmimas į dienes studijas Pageidavimų skaičius vienai vietai pagal studijų sritis

2004 m. priėmimas į dienes studijas Konkursas į universitetus ir akademijas

Užregistruotų darbo biržoje universitetų absolventų dalis

2004 m. PRIĖMIMAS Į DIENINES STUDIJAS

Valstybės finansuojamos vietos pagal studijų sritis

Stojančiųjų pageidavimai pirmuoju prioritetu

